

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET

ALEKSANDRA TEŠOVIĆ

**ULOGA UČITELJA U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA U
PRVOM CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE**

MASTER RAD

NIKŠIĆ, 2023.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET

**ULOGA UČITELJA U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA U
PRVOM CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE**

MASTER RAD

Predmet: Porodična i školska pedagogija

Mentor: Prof. dr Tatjana Novović

Kandidat: Aleksandra Tešović

St. program: Obrazovanje učitelja

Br. Indeksa: 758/17

Nikšić, 2023.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Aleksandra Tešović

Datum i mjesto rođenja: 20. april 1999. godine u Pljevljima

Naziv završenog osnovnog studijskog programa: Studijski program za obrazovanje učitelja (Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore)

Godina diplomiranja:

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv postdiplomskog studija:

Naslov rada: Uloga učitelja u prevenciji vršnjačkog nasilja u prvom ciklusu osnovne škole

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet u Nikšiću

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada:

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema: 08. decembar 2022. godine, pod rednim brojem 01/3-2179/1

Mentor/ka: Prof. dr Tatjana Novović

Komisija za ocjenu rada: Prof. dr Tatjana Novović, prof. dr Veselin Mićanović, prof. dr Dijana Vučković

Komisija za odbranu rada: Prof. dr Tatjana Novović, prof. dr Veselin Mićanović, prof. dr Dijana Vučković

Lektor:

Datum odbrane:

SAŽETAK

U radu se provjerava uticaj učitelja na pojavu vršnjačkog nasilja, tj. koliko je nasilje izraženo među vršnjacima i koliko je učitelj u mogućnosti da preventivno djeluje u prvom ciklusu osnovne škole. Svrha rada je da kroz povezanost dosadašnjih teorijskih dostignuća i analize empirijskih podataka sagledamo fenomen vršnjačkog nasilja, koje je specifično kod djece na ovom uzrastu, a nije tako vidljivo kao u starijoj uzrasnoj fazi. Istraživanje je organizovano s ciljem da se ispituju, analiziraju, utvrde i objasne uzroci, posljedice i pojave nasilja među vršnjacima.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 90 učitelja u osnovnim školama u centralnoj i sjevernoj regiji Crne Gore. Rezultati koje smo dobili od učitelja sprovedeni su primjenom upitnika.

Rezultati do kojih smo došli istraživanjem pokazuju da je vršnjačko nasilje zastupljeno među vršnjacima u prvom ciklusu osnovne škole i da učitelji moraju biti više uključeni u ovu problematiku kako bi se smanjilo nasilje među vršnjacima.

Ključne riječi: učitelj, učenik, prevencija, vršnjačko nasilje, škola

ABSTRACT

The document analyzes the influence of teachers on the occurrence of peer violence, i.e., how much violence is expressed among peers and how much the teacher is able to act preventively in the first cycle of elementary school. The purpose of the work is to, through the connection of previous theoretical achievements and the analysis of empirical data, look at the phenomenon of peer violence, which is specific to children at this age and is not as visible as in the older age phase. The research was organized with the aim of examining, analyzing, determining, and explaining the causes, consequences, and occurrences of violence among peers.

The research was conducted on a sample of 90 teachers in Montenegrin schools in the central and northern regions. The results we received from the teachers, were obtained using a questionnaire.

The results obtained through the research show that peer violence is prevalent among peers in the first cycle of elementary school, and that teachers must be more involved in this issue, in order to reduce violence among peers.

Keywords: teacher, student, prevention, peer violence, school.

SADRŽAJ

I.	UVOD	4
II.	TEORIJSKI DIO	6
1.	POJAM I DEFINISANJE VRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNOJ ŠKOLI	6
1.1.	Uzroci i faktori rizika u ispoljavanja vršnjačkog nasilja	8
1.2.	Karakteristike nasilnika	9
1.3.	Učestalost i identifikacija vršnjačkog nasilja	10
1.4.	Prevazilaženje vršnjačkog nasilja.....	12
2.	ULOGA NASTAVNIKA.....	15
2.1.	Oblici i vrste vršnjačkog nasilja	16
2.2.	Posljedice vršnjačkog nasilja.....	17
3.	NASTAVNIK KAO ZAŠTITNI FAKTOR PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA	20
3.1.	Efikasne strategije u radu sa učenicima.....	21
3.2.	Pregled dosadašnjih istraživanja	22
III.	METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	24
1.1.	Problem i predmet istraživanja.....	24
1.2.	Cilj i zadaci istraživanja	25
1.3.	Istraživačke hipoteze	25
1.4.	Metode, tehnike i instrumenti israživanja	25
1.5.	Uzorak ispitanika.....	26
IV.	PRIKAZ I INTERPRETACIJA DOBIJENIH REZULTATA	27
2.1.	Rezultati dobijeni anketiranjem učitelja.....	27
	ZAKLJUČAK	48
	LITERATURA.....	50
	Prilog 1	53

I. UVOD

Nasilje u školama je veoma česta pojava i o njemu se stalno govori. Ono je u porastu i predstavlja veliki problem u društvu koji narušava ljudske norme (Milošević & Karapandžić, 2013).

Nasilje među vršnjacima može se pojaviti i u najranijoj dobi, prisutno je čak i u predškolskim ustanovama a odrastanjem djeteta nasilje je sve učestalije, postaje sve ozbiljnije i opasnije. Ako se ne spriječi odmah, ono se nastavlja dalje u osnovnoj školi kao i kroz srednju školu a pojedince prati i čitav život (Jul, 2018).

„Većina odraslih, još iz svojih školskih dana, pamte pojavu nasilja kao čestog i kontinuiranog uznemiravanja i napada od strane vršnjaka ili grupe vršnjaka. Malo je onih koji se ne sjećaju učenika u svom razredu koji su bili odbačeni od ostalih, s kojima niko nije htio da sjedi, kojima se cijeli razred rugao, izazivao ih, pa čak i fizički zlostavljao. Većina istraživača i teoretičara koji se bave problemima vršnjačkog nasilja smatra da je vršnjačko nasilje odraz cjelokupne situacije u jednom društvu. Da bi se tendencija porasta vršnjačkog nasilja zaustavila a ovaj fenomen suzbio potrebno je angažovati cijelo društvo, uključujući učenike, nastavnike, roditelje i medije” (Lozić, 2019, str. 167). Ukoliko dijete svakodnevno vrši nasilje nad vršnjacima, vremenom će nasilno ponašanje prihvatiti kao sasvim legitiman čin u društvu (Joković, 2019). Da nebi učenik usvojio ovakav način ponašanja neophodno je preventivno postupiti kako bi se taj isti učenik usmjerio ka nekom normalnom načinu ponašanja.

Mnogi učitelji zanemaruju nasilje među vršnjacima, tako što ostaju pasivni, smatrajući da je to vrsta dječije igre i da ne može izazvati posljedice. Uzrok pasivnosti nastavnika može biti i to što oni i tamo gdje uoče nasilje, procjenjuju da ono nije dovoljno ozbiljno da bi zasluživalo njihovo reagovanje ili da ni ne treba reagovati jer su sukobi među djecom normalna razvojna pojava ili kad ne podcijene nasilje i žele da problem riješe, može im izgledati da je neaktivnost upravo pravo rješenje (Popadić, 2007).

Da bi se izbjeglo nasilje među vršnjacima neophodno je da učitelji, nastavnici i stručni saradnici budu uvijek dostupni kako bi učenici imali mogućnost i slobodu da prijave nasilje. Zato je neophodno da nastavnici budu transparentni kako bi pravovremeno i kontinuirano pratili ponašanje učenika, koje je od velike važnosti (Lozić, 2019). Preventivne aktivnosti u školi treba da se ostvaruju kroz različite nastavne i vannastavne aktivnosti. Nosioci tih aktivnosti jesu nastavnici koji ove aktivnosti ostvaruju kroz cjelokupni vaspitno-obrazovni rad ali i putem programa prevencije koji se realizuje u školi (Šaljić & Hebib, 2021).

„Sa psihološke tačke gledišta, proučavanje ovog fenomena je značajno zbog toga što je agresivnost u ranom periodu razvoja osnova za agresivnost u odrasloj dobi, a i zato što kvalitet detinjstva i razvoj ličnosti uveliko zavisi od ekspresije i inhibicije agresivnog ponašanja. Vršnjačko nasilje može imati brojne negativne psihosocijalne posledice, kao i posledice po mentalno zdravlje, kako za žrtve, tako i za same počinitelje nasilja. Iz ovih razloga, prema nasilju uopšte, a posebno prema vršnjačkom nasilju se ne može i ne treba biti

neutralan, već angažovan i aktivan u sprečavanju i preveniranju ovog fenomena. Osim što se savremeno društvo sve više zalaže za to, psihološka istraživanja se u poslednje vreme sve češće usmeravaju ka problemu vršnjačkog nasilja, želeći da daju odgovor na pitanje šta ga prouzrokuje i kako da se prevenira” (Batić, 2013, str. 81).

II. TEORIJSKI DIO

1. POJAM I DEFINISANJE VRŠNJAČKOG NASILJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Vršnjačko nasilje je problem sa kojim se učitelji često susreću. Malo je učenika koji nijesu doživjeli neki vid nasilja počev od vrijeđanja, ismijavanja, zadirkivanja, spletkarenja pa sve do nekih težih oblika vršnjačkog nasilja.

„Bullying (nasilništvo), mobbing (napadanje, provociranje) i victimize (mučiti, žrtvovati) su tri termina uzeta iz engleskog jezika kojim se označava pojam vršnjačkog nasilja. Bullying je vrsta siledžijstva ili njegova podvrsta koja je skoncentrisana na interpersonalne odnose pretežno u osnovnim i srednjim školama između samih učenika ili između učenika i nastavnika, gdje je primarni način komunikacije nasilje a cilj maltretiranje ili degradiranje žrtve u psihičkom smislu” (Salamadija, Mirnić, 2013., prema Đorić, str. 281).

Vršnjačko nasilje mnogi autori različito definišu. Većina autora smatra da nasilje podrazumijeva „fizičko i psihičko nasilno ponašanje”, koje je usmjereno prema djeci, gdje su vršioci tog čina vršnjaci, a učinjeno s namjerom da se nanese povreda ponavljajući više puta s održavanjem nesrazmjerne snage. Ovakvo ponašanje se razlikuje „po obimu, težini, intenzitetu i vremenu trajanja”. Važna činjenica jeste da se napravi razlika između vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja koje nosi i naziv bullying (engl.). Olweus (1998), (u Batić, 2013) „definiše vršnjačko zlostavljanje kao agresivno ponašanje ili namerno nanošenje štete drugoj osobi, koje se ponavlja i traje neko vreme, u interpersonalnim odnosima koje karakteriše neravnoteža moći”. Mnogi vršnjačko nasilje poistovjećuju sa školskim nasiljem što je netačno. Školsko nasilje zauzima širi kontekst gdje može da se dešava nasilje od strane nastavnika prema učeniku kao i od strane učenika prema odraslima u školi (Batić, 2013).

Često se vršnjačko nasilje poistovjećuje sa agresijom. Ono jeste vrsta agresivnog ponašanja a agresija se obično definiše kao ponašanje sa namjerom da se drugome nanese šteta. Takođe svaka agresija nije nasilje. Djeca koja su manje-više jednaka po snazi a desi se da se pobiju i to se dogodi jednom ili dva puta, ne podrazumijeva se kao vršnjačko nasilje. Vršnjačkim nasiljem bi se nazvala situacija u kojoj je jedan od učenika bio izrazito jači gdje je više puta napadao drugoga (Smit, 2019).

Djeca koja se nasilno ponašaju imaju namjeru da povrijede drugu djecu. Nasilje uvijek obuhvata sljedeće faktore:

1. Nesrazmjernu snagu gdje je nasilnik jak, popularan i bogat. U nasilju najčešće učestvuju djeca nesrazmjernih snaga.
2. Namjera povređivanja – nasilnik ima za cilj da nanese bol, tj. ima želju da povrijedi druge osobe.

3. Prijetnja nastavljanjem nasilništva – često se desi da se nasilničko ponašanje ponovi. Nasilnik ima namjeru da ponovo vrši nasilje nad žrtvom a žrtva je svjesna da će se nasilje nad njom ponoviti.
4. Prestravljenost, strah – javlja se da bi se uplašila djeca i nasilnik zadržao popularnost u društvu. Nakon što uspije u zastrašivanju žrtve on dobija veću slobodu i ne mari za pravila. Žrtve vršnjačkog nasilja sebe smatraju nemoćnim i u većini slučajeva neće uzvratiti ili prijaviti nasilništvo (Coloroso, 2004).

Takođe, mnogi nastavnici različito tumače i definišu nasilje. Većina nastavnika nasilje posmatra kao vid dječije igre dok ostali nastavnici ga prepoznaju kao oblik opasnosti za učenike. Nekad je veoma teško prepoznati nasilje među vršnjacima pa često odrasli i djeca sa sigurnošću ne mogu da procijene postoji li nasilje ili ne u školi, kao i da određeni oblik nasilja svrstaju u vršnjačko nasilje (Vranješević i sr., 2020). Kada se govori o vršnjačkom nasilju obučno asocira na školsko nasilje. „Izrazom vršnjačko nasilje označava se nasilno ponašanje koje neko dijete ili grupa djece primjenjuje prema drugom djetetu s namjerom da se tom djetetu nanese bol, strah, sramota i poniženje” (Lozić, 2019, str. 169). Mnogi učenici koji vrše nasilje nad vršnjacima smatraju ga kao legitiman način kojim demonstriraju snagu. Često se ovo uvjerenje odnosi i na porodični kontekst (Vranješević i sr., 2020). Ukoliko je dijete u situaciji da proživljava neke teške situacije kao što su porodični problemi, često dolaze u situaciju da emocije ispolje putem agresivnog ponašanja prema drugoj djeci. Često se dešava da u porodicama djeca posmatraju nasilno ponašanje, pa tako oponašajući članove porodice mogu da se nađu u situaciji da i oni sami budu nasilni. Nasilnik sebe smatra moćnim i na taj način svoju snagu iskorištava kako bi nekoga povrijedio (Lozić, 2019).

Učesnici vršnjačkog nasilja mogu biti djeca kao žrtve ili nasilnici ili i kao žrtve i nasilnici. Nasilnici imaju visok socijalni status, svi ih u školi znaju i svi ih se boje, dok žrtve nikad ne zlostavljaju a iako pokušaju uglavnom to bude bezuspješno i često kao posljedicu imaju problem sa mentalnim zdravljem. Socijalno su stalno poraženi. Na nasilje žrtve reaguju plačem, povlačenjem, izolovanjem iz društva. Nad djecom koja su žrtve nasilja, nasilnici će demonstrirati snagu, bilo fizički ili psihički. Zbog toga je neophodno da roditelji prate kako se ponašaju njihova djeca (Lozić, 2019). Često kao odbranu od nasilnika roditelji će djeci reći da mu uzvrate „istom mjerom“ i tako podstiču nasilje kao legitiman način zaštite (Vranješević i sr., 2020).

1.1. Uzroci i faktori rizika u ispoljavanja vršnjačkog nasilja

Postoje razni uzroci i faktori u ispoljavanju vršnjačkog nasilja među djecom u školama koji se svrstavaju u individualne, porodične ili društvene. Međutim nijedan od navedenih ne može u potpunosti da objasni nasilničko ponašanje koje se javlja među djecom u školi. Pojava nekog oblika agresivnog ponašanja se u određenim kulturama smatra prihvatljivom u skladu sa uzrastom djece. Često se ovakav vid ponašanja smatra bezazlenim i prihvatljivim modelom ponašanja. Ovakav način gledanja zbunjuje dijete i izaziva kod njega konfuziju u usvajanju pravih moralnih vrijednosti (Milošević & Karapandžić, 2013).

„Smatra se da mnogi psihosocijalni faktori u interakciji doprinose nastanku i ispoljavanju vršnjačkog nasilja:

- individualne karakteristike (pol, istorija roditeljstva, temperament, ličnost, emocionalna inteligencija)
- situacioni faktori (dinamika vršnjačke grupe, socijalne norme, škola)
- disfunkcionalni obrasci u porodici (telesno kažnjavanje i nasilni emocionalni izlivi od strane roditelja, prisustvovanje nasilju u porodici, konflikti između roditelja)”, (Batić, 2013, str 86).

Postoji nekoliko grupa faktora koji se smatraju rizičnim za nasilničko ponašanje a to su: porodični i genetski faktori, poremećena socijalna kognicija, socio-ekonomski status porodice, interpersonalni uticaji, pripadnost grupama vršnjaka sa problematičnim ponašanjem, uticaj mas medija i širi kulturološki faktori (Nedimović & Biro, 2011). Mediji mogu predstavljati jedan od važnih uzroka vršnjačkog nasilja. Previše korišćenje uređaja i gledanje raznih sadržaja na društvenim mrežama bez kontrole roditelja izaziva agresivnost kod djece i kroz oponašanje raznih video snimaka na internetu djeca počinju to primjenjivati u stvarnom svijetu. Razni sadržaji koji nisu prilagođeni za dječiji uzrast a kojima djeca uvijek mogu da pristupe utiču na oblikovanje dječijeg ponašanja. Stoga je neophodna kontrola djece od strane roditelja. Roditelji treba da vode računa šta djeca gledaju na telefonima, tabletima, kompjuterima, koje društvene mreže koriste, koje video igrice igraju i sl. Kroz kontrolisanje djece roditelji imaju uvid u to šta ona gledaju, kako se ponašaju i na taj način mogu da reaguju ukoliko su djeca postala zavisna, kako bi spriječili posljedice koje mogu da izazovu nove tehnologije. Takođe, djeci je potrebno objasniti na koji način treba da koriste internet kako bi im poslužio u obrazovne svrhe a ne kao problem koji izaziva posljedice.

U rizične faktore za pojavu vršnjačkog nasilja možemo svrstati i roditelje koji imaju veoma važnu ulogu prilikom pojave vršnjačkog nasilja među djecom. Olweus (1998), navodi faktore koji utiču na pojavu nasilja a to su:

- Roditeljska toplina je veoma važna za uzrast djeteta. Djeca koja nisu imala dovoljno roditeljske topline i pažnje u ranom uzrastu u kasnijem uzrastu se može javiti opasnost da postanu nasilnici.
- Roditeljski nadzor podrazumijeva stepen u kome je dijete nadzirano, usmjeravano i disciplinovano. Ako agresivno ponašanje kod djeteta nije sankcionisano dijete idalje

nastavlja da se tako ponaša. Ukoliko roditelji ne postavljaju jasne granice dijete će se idalje agresivno ponašati. Roditelj koji fizički kažnjava dijete sam dojetu podstiče na nasilno ponašanje. Oponašajući roditelje koji se nasilno ponašaju i oni sami postaju nasilnici.

- Temperament djeteta. Istraživači (Vasta, Haith & Miller, 1998. u Nedimović & Biro, 2011), navode da „teže vaspitljiva djeca“ imaju više problema u ponašanju. Rezultati dobijeni istraživanjem govore da se ne radi o direktnoj povezanosti temperamenta i antisocijalnog ponašanja, već o povezanosti gdje je medijatorska varijabla odnos roditelja prema djetetu. U interakciji sa roditeljima koji su nestrpljivi, osjetljivi, nedovoljno istrajni postoji rizik da ova djeca razviju nesigurnost kod roditelja i kod njih izazovu agresiju koja će biti usmjerena na dijete.

Za uspostavljanje socijalne interakcije sa drugom djecom, kao i sa svojim vršnjacima, uloga roditelja je od velikog značaja. Roditelji uče djecu određenim socijalnim ponašanjima kao i postavljanju jasnih granica neadekvatnom ponašanju. Za djecu roditelji predstavljaju model za različite uloge (majka, otac, brat, učitelj) i uče ih socijalnim vještinama i vrijednostima svojim ponašanjem. Roditelji pružaju djeci sigurnost koja im omogućava povjerenje prema drugoj djeci kao i učenje socijalnog ponašanja koje im omogućava da se nose sa stresnim situacijama tokom života. Podstiču ih na razvoj tolerancije, rješavanje konflikata putem asertivne komunikacije kao i uspostavljanje odnosa prema drugima (Batić, 2013). Stoga je neophodno da roditelji strogo povedu računa o ponašanju djece, da ih vaspitavaju na adekvatan način i da budu dostupni u svakom trenutku. Na taj način djeca će imati slobodu da iznesu problem.

1.2. Karakteristike nasilnika

Da bi prepoznali nasilnika neophodno je da učitelji posjeduju određena znanja i sposobnosti. Najlakše se prepoznaje fizičko nasilje, dok ostale vrste nasilja kao što su zadirkivanje, zanemarivanje, govorenje ružnih riječi nastavnici zanemaruju, smatrajući da je to normalno među vršnjacima. Međutim kada se desi fizičko nasilje među vršnjacima učitelji ga smatraju kao vrstu igre pa ga često i zanemaruju. Zanemarivanjem ovakvog ponašanja među učenicima može da dovede do posljedica koje mogu da ostanu trajne kroz čitav život.

Djeca koja se nasilno ponašaju mogu se prepoznati i kroz predškolski period obrazovanja. Ukoliko na ovom uzrastu pokažu nasilničko ponašanje, ispostavi se da će i u kasnijem uzrastu pokazivati isto takvo ponašanje. Međutim kako odrastaju ona vremenom i uspijevaju da kontrolišu nasilničke ispade. Nasilna djeca imaju drugačiji karakter, pa tako neka djeca planski maltretiraju učenike, za razliku od drugih koji žrtvu biraju nasumično (Seesar, 2011). Takva deca pokazuju visok nivo nasilničkog ponašanja, žele da dominiraju među vršnjacima, teško kontrološu situaciju, ne stide se iako su ugrozili drugog učenika ili mu nanijeli bol. Nasilna djeca teško prihvataju odgovornost za svoje postupke. Nasilnik

smatra da je popularan i uživa u svom okruženju do četrnaeste, petnaeste godine (Sumonja & Skakavac, 2013), jer je to period kad djeca uživaju da su superiorna (Salamadija & Mirnić, 2013).

Pojedinci nasilnika doživljavaju kao uzor zato što su snažni i rade ono što žele ili misle da treba da rade kako bi se dokazali pred svojim vršnjacima. U kasnijoj adolescenciji popularnost nasilnika postepeno opada. U kasnijem srednjoškolskom periodu nasilništvo je rjeđe ali je mnogo ozbiljnije. Ukoliko se na srednjoškolskom uzrastu ne usvoje novi načini ponašanja nasilje se nastavlja tokom čitavog života. Ovakve osobe kad odrastu postaju agresivne pa često su u prilici da čine veća krivična djela (Sumonja & Skakavac, 2013). Djeca koja učestalo maltretiraju svoje vršnjake obično su temperamentna i impulsivna, imaju pozitivno mišljenje o sebi, nemaju previše osjećanja prema drugima i zadovoljstvo traže u dovođenju drugih u neprijatne situacije te tako povećavaju želju za dominacijom i moći (Seesar, 2011). Oni pate od niskog samopouzdanja, u školi im je dosadno pa im nasilje prema učenicima može izgledati kao vid zabave (Shariff, 2009). Na ovakav način djeca ispoljavaju svoje nasilničke potrebe.

Mnoga djeca koja ispoljavaju nasilničko ponašanje nisu ni svjesna da je takvo ponašanje neprikladno. Nekad ishod za ovakvo ponašanje može proizilaziti od drugih koji dijete navode na ovakav vid ponašanja ili oponašaju drugu djecu. Često kao vid prevencije za ovu djecu se primijenjuju kazne koje i ne dovode do pozitivnih ishoda pa im je potrebno ponuditi pomoć a ne samo kažnjavati ih kako ne bi odrasli u nasilnike i rješavali probleme nasilničkim putem (Žunić-Cicvarić & Cicvarić, 2009). Primjenjujući kaznu kao vid prevencije, često može da pogorša situaciju i motiviše nasilnika da nastavi sa maltretiranjem vršnjaka. Stoga, u zavisnosti od karaktera djeteta potrebno je naći adekvatan način koji bi omogućio da se nasilnik spriječi od ovakvog vida ponašanja.

1.3. Učestalost i identifikacija vršnjačkog nasilja

Da bismo prepoznali da li neko vrši nasilje i da li je neko žrtva nasilja, moramo biti strogo skoncentrisani na ponašanje učenika a to možemo postići praćenjem njihovog ponašanja kroz školu. Ono što je veoma bitno a učitelji često ne shvataju previše ozbiljno jeste ako se učenik požali jednom učitelju da ga je neko „dirao“ učitelj bi trebalo da reaguje i da proprati ponašanje učenika, što čestno nije praksa kod nas. Buljan Flander (2007), navodi ako nam se dijete ne povjeri sigurno će dati neki signal da je ugroženo, a odrasli su u obavezi da reaguju na bilo kakve promjene ponašanja, trajanje i intenzitet.

Razlozi zbog kojih dijete može biti žrtva vršnjačkog nasilja jeste: prelazak iz jedne škole u drugu, uspjeh u školi, nacionalnost kojoj pripadaju i sl. Žrtve imaju veoma malo prijatelja koji se sa njima druže ili čak nemaju ni jednog. Žrtve nasilja obično smatraju da su to nasilje zaslužile i kod njih se javlja osjećaj sumnje i krivice. Strah ih je da potraže pomoć a često i od strane učitelja i nastavnika nemaju podršku. Roditelji većinom djecu prezaštićuju i ova djeca su često sklona vršnjačkom nasilju, jer ne znaju da se zauzmu za sebe i nisu razvila određene

socijalne vještine. Žrtve nasilja mogu da budu i nadareni učenici, kao i djeca razvedenih roditelja (Živković, 2010). Djeca nižeg socio-ekonomskog statusa, djeca koja su žrtve nasilja u porodici kao i djeca razvedenih roditelja često sebe smatraju inferiornim u odnosu na ostale vršnjake.

Veoma važnu ulogu u identifikaciji vršnjačkog nasilja imaju i roditelji. Međutim oni najzadnji saznaju da im je dijete žrtva nasilja. Razlozi za to mogu biti da dijete osjeća sram, stid i krivicu. Javlja se strah da će ih roditelji smatrati kukavicom, pogotovo ako je dijete muškog pola, jer je tradicionalno društvo shvatanja da dječaci treba da budu jaki i snažni i samostalni. Žrtva je u strahu da će nasilnik postupiti još gore ako kaže roditeljima i da će samo pogoršati situaciju. Žrtva nasilja konstantno razmišlja o nasilniku šta će sljedeće da uradi, kako da reaguje kad ga nasilnik napadne i konstantno je pod stresom (Coloroso, 2004).

Znakovi upozorenja koji mogu pomoći u prepoznavanju ili sumnji da je dijete žrtva nasilja:

- Dijete iznenada gubi interes za odlaskom u školu ili odbija da ide u školu
- Mijenja put do škole ili moli roditelje da ga voze do škole
- Popušta u školskom uspjehu
- Teško se koncentriše i često je zamišljeno
- Ne uključuje se u porodične ili školske aktivnosti
- Vrijeme želi da provodi sam
- Dolazi gladno iz škole
- Gubi novac i uzima novac od roditelja
- Dolazi kući pocijepane odjeće i oštećenih školskih knjiga i pribora
- Izbjegava komunikaciju s vršnjacima
- Ima modrice i ogrebotine po tijelu
- Agresivno je, depresivno, uznemireno ili napeto
- Gubi apetit
- Ima česte glavobolje, stomachne probleme i poremećen san
- Javljaju se napadi panike (Coloroso, 2004 & Buljan Flander 2007).

Nasilnik ima cilj koji želi da ostvari. Ostvarenje ciljeva zavisi od ličnosti i karaktera osobe. Neki nasilnici imaju za cilj da nanesu štetu i bol (impulzivna agresija), dok je drugima cilj da postignu nešto, bez obzira ko će stradati na tom putu (instrumentalna agresija). Najpodložniji nasilničkom rješavanju problema su djeca koja su u fazi sazrijevanja i formiranja ličnosti (Bilić, 1999), jer još nisu izgradila stavove kako bi prevazišla probleme bez nasilničkog ponašanja.

1.4. Prevazilaženje vršnjačkog nasilja

Da bi se prevazišlo vršnjačko nasilje neophodno je da se pronađe uzrok postojanja takvog ponašanja. Postoji mnogo načina za prevazilaženje vršnjačkog nasilja. Vranješević (2020), navodi preventivne aktivnosti koje se planiraju programom zaštite škole i zaposlenih koji ih realizuju kroz nastavne i vannastavne aktivnosti. To mogu biti časovi odjeljenskog starješine, učenički parlament, sekcije, sportske aktivnosti, školski projekti, različiti kulturni događaji i manifestacije u lokalnoj zajednici. Da bi se postigli najbolji rezultati potrebno je uključiti i učenike u planiranje i realizaciju programa zaštite. Ono što je veoma važno jeste da se u školi stvori pozitivna klima kako bi učenici mogli da razgovaraju transparentno i iskreno govore o raznim aspektima bezbjdnosti, kako bi se njihovi predlozi uvažili i prihvatili u programu zaštite. U uključivanje programa zaštite veoma je važno uključiti i roditelje jer kroz iskustva mogu doprinijeti razvoju ideja, podstaknuti akciju i biti inicijatori. Aktivnosti treba da budu raznovrsne u skladu sa uzrastom, interesovanjem i potrebama djece, kao i karakteristikama i resursima škole koji su na raspolaganju. Preventivne aktivnosti je potrebno vrednovati i pratiti kako bi procijenili da li imaju pozitivan efekat (Vranješević i sr., 2020).

U identifikaciji vršnjačkog nasilja roditelji imaju veoma važnu ulogu i to na najmanje tri polja a to podrazumijeva:

- da treba da obezbijede srećno i sigurno okruženje za svoju djecu
- da redovno prate ima li znakova da je dijete izloženo vršnjačkom nasilju
- da mu pruže podršku ukoliko im se dijete povjeri i da se konstruktivno povežu i sarađuju sa školom i njenim programom za suzbijanje nasilništva (Smit, 2019).

Roditelji treba da imaju uvid koliko i kako im djeca koriste internet i da ih po tom pitanju i savjetuju. Oni treba da se svjesno i brižno angažuju za svoje dijete i da postave jasne granice koje će dijete poštovati kada je u pitanju korišćenje interneta. Djeca koja zlostavljaju drugu djecu potiču u većini slučajeva iz porodica u kojima su prisutni konflikti, dok su žrtve vršnjačkog nasilja često prezaštićena djeca. Stoga je važno da roditelji vode razgovor sa djecom o posljedicama koje izaziva nasilničko ponašanje, o psihičkom bolu i patnji žrtve i nametnuti djetetu moralni imperativ da prestane sa takvim ponašanjem ili da ukoliko može zaštititi žrtvu. Mnoge mjere za suzbijanje vršnjačkog nasilja uključuju i rad sa roditeljima, gdje roditelji imaju ulogu podrške u akciji protiv nasilništva (Smit, 2019). Stoga, saradnja između roditelja i učitelja je neophodna i od velikog je značaja za suzbijanje vršnjačkog nasilja.

Da bi se prevazišlo vršnjačko nasilje neophodno je njegovati i toleranciju na različitosti, saradnju i timski rad, razumijevanje i uvažavanje kako bi se ostvarila pozitivna atmosfera među učenicima. Zato je potrebno razvijati kompetencije kao što su znanje, vještine i stavovi. Za ostvarenje pozitivne atmosfere i postizanje dobrih rezultata neophodno je:

- Da se sprovedu istraživanja u školi o situacijama nasilja, prezentovanje rezultata učenicima, zaposlenima i roditeljima kao i zajedničko predlaganje mjera za smanjivanje nasilnih oblika ponašanja.

- Obučavanje za izbjegavanje nasilničkih konflikata i uočavanje rizika od nasilja kroz školsku meditaciju.
- Organizovanje vršnjačkih edukacija.
- Prihvatanje i podsticanje inicijative učenika za organizovanje aktivnosti koje doprinose pozitivnoj atmosferi (proslave rođendana, muzički događaji i sl.).
- Zajedničko definisanje i donošenje odjeljenskih i školskih pravila, što omogućava podjelu odgovornosti.
- Isticanje/pohvaljivanje pozitivnih ponašanja (pomoć učenju, dobar primjer drugarstva, najbolje organizovana akcija, konstruktivno reagovanje učenika kada je njihov drug/arica doživio/la nasilje i sl.
- Organizovanje tribina, razgovora, susreta na različite teme koje mogu da doprinesu smanjivanju nasilnog ponašanja kao što su vaspitni stilovi, prepoznavanje nasilnog ponašanja.
- Uključivanje učenika koji imaju problem u ponašanju u odgovarajuće aktivnosti (Vranješević i sr., 2020).

Smit (2019), smatra da bi se prevazišlo vršnjačko nasilje neophodna je i vršnjačka podrška. On dalje navodi da veliki broj škola organizuje sistem vršnjačke podrške raznovrsnog karaktera. Važni faktori koji mogu uticati na prevazilaženje vršnjačkog nasilja su: izbor vršnjaka za aktivnosti podrške, obuka i nadzor, mjesto održavanja aktivnosti i tip programa.

- Kada je u pitanju *izbor vršnjaka*, predlaže ih učitelj a takođe i učenici ili se učenici sami prijavljuju za učešće u aktivnostima. Učenici koji se sami prijave za ovaj vid aktivnosti motivisani su i entuzijazmični i posvećeni radu, dok učenike koje neko predloži postoji mogućnost da neće biti posvećeni ovoj problematici. U odnosu na pol najčešće se djevojčice prijavljuju za ulogu podrške ali je potrebno i dječake uključiti kako bi se obezbijedio potreban balans (Ibid).
- *Obuka i nadzor*: obuku drži nastavnik koji je obučen za ovu problematiku i on je obično odgovoran za program vršnjačke podrške. Učenicima je neophodna obuka iz osnovnih vještina, savjetovanja, povjerljivosti i etike. Treba da nauče šta je njihova obaveza i kad je potrebno da se obrate za pomoć. Nastavnik redovno održava sastanke i razgovara o aktuelnim problemima i njihovim rješenjima. Da bi se postigao što veći kvalitet rada poželjno je na sastancima ocijeniti i uspješnost rada (Ibid).
- *Pomoć uprave škole* je potrebna kako bi ovaj program uspješno funkcionisao. Neophodno je obezbijediti mjesto gdje će se održavati aktivnosti. Svi učenici treba da znanju gdje mogu da potraže pomoć, kako da kontaktiraju vršnjake pomagače a dobro bi bilo da vršnjaci pomagači nose identifikacione bedževe. Osnovne škole mogu imati i klupe u školskom dvorištu za djecu koja nemaju sa kim da se druže ili su tužna a pomagači će prići i pokušati da im pomognu. Na pogodno mjesto u školi može se postaviti kutija gdje učenici mogu da ubace papirić i na taj način potraže pomoć. Potrebno je dati informaciju kada i koje će se aktivnosti sprovoditi, gdje će biti istaknute fotografije pomagača a mogu se održavati i uvodni sastanci za zainteresovane (Ibid).

- *Tip programa:* programi mogu da budu raznovrsnog karaktera. Ukoliko je neko od učenika usamljen ili uznemiren pomagači im se obraćaju, igraju se sa njima i kroz strukturisane igre sklapaju prijateljstva (Ibid).
- U *grupnim aktivnostima* mogu učestvovati učenici iz cijelog odjeljenja ili samo odabrani učenici. Nastavnik kroz razgovor pomaže učenicima da iznesu svoja osjećanja, pokazuje metode kako da steknu prijateljstva među vršnjacima, kao i kako da steknu vještine i empatiju. Ovakav način rada će ohrabriti učenike jer iza sebe imaju vršnjake koji će ih podržati u teškim trenucima (Ibid).
- *Program sklapanje prijateljstava* pruža vršnjacima podršku i prijateljstvo ukoliko su usamljeni ili su došli iz druge škole. Neki učenici mogu da budu obučeni u neki odjeveni predmet po kojem se prepoznaje i pruža djetetu podršku koje je usamljeno. Prijatelji aktivisti mogu biti istog ili različitog uzrasta (Ibid).
- *Vršnjačka medijacija* podrazumijeva rješavanja konfliktnih situacija. Učenici definišu problem, identifikuju ga i komuniciraju u vezi sa ključnim problemima, komuniciraju o mogućim rješenjima, dogovaraju se o planovima i daljim koracima a zatim ocjenjuju rezultate. Medijatori prolaze obuku za sticanje vještina u rješavanju konflikata i pružanju pomoći pojedincima u rješavanju konfliktnih situacija (Ibid).

2. ULOGA NASTAVNIKA

Uloga učitelja u savremenoj školi je veoma složena i značajna. Nastavnik mora posjedovati sposobnosti da upravlja raznim promjenama u procesu nastave i učenja, da razvija ključne sposobnosti kod učenika, da im pruži osnovu za učenje i da ih osposobi za život i rad (Vranješević i sr., 2020). Oni predstavljaju modele ponašanja koje učenici imitiraju a učenici njihove karakteristike zadržavaju i često ostaju trajne (Lozić, S. 2020., prema Gordnon, 2006). Da bi učitelj doprinio jednakim pravima i dostupnosti školovanja svim učenicima, neophodno je da posjeduje sposobnosti koje se odnose na razvoj socio-emocionalnih vještina. Veoma je važno da izgradi dobru komunikaciju sa učenicima jer će takav odnos doprinjeti izgradnji dobrih odnosa u samoj školi kao i izvan nje (Vranješević i sr., 2020). Često se dešava da učitelj ne izgradi dobar odnos sa nekim od učenika zbog čega se gubi uzajamnost i povjerenje.

Djeca u školi provedu većinu vremena u toku dana pa je stoga neophodno preduzeti odgovornost kako bi se zaštitila od nasilja. U školi je neophodno kreirati klimu u kojoj se uči, razvija i njeguje kultura ponašanja i uvažavaju ličnosti, ne toleriše nasilje, ne ćuti u vezi sa nasiljem i razvija se odgovornost. Da bi se postigli dobri rezultati potrebno je u školi graditi pozitivnu atmosferu među učenicima, uvažavanje, razumijevanje i toleranciju. U školi u kojoj se rješavaju problemi nenasilničkim metodama spriječiće se nasilništvo i stvoriti prijatna atmosfera među učenicima. Takođe škola je dužna da spriječi nasilje koje se dešava u školi i u njenoj blizini kao i da preduzme određene mjere ukoliko se nasilje dešava u okviru porodice (Lozić, 2020). Neophodno je da učitelji imaju uvid u kakvom okruženju djeca žive, iz kakvih porodica potiču i kakav imaju socio-ekonomski status.

Nastavnici treba da imaju kvalitetan odnos sa učenicima, kao i sa stručnim organima u školi, kako bi se postizali dobri rezultati u obrazovanju i vaspitanju. Nastavnik kroz vaspitno-obrazovni rad usmjerava učenike ka sticanju novih znanja i na taj način se trudi da kod učenika izgradi pozitivne oblike ponašanja i metode nenasilne komunikacije. Trudi se da probleme sa kojima se učenici susreću potpuno prevaziđu na najbolji način (Lozić, 2020, prema: Potkonjak i sar., 1996). Ovakvim ponašanjem se stvara distanca između učitelja i učenika i dešava se da učenik nema slobodu da se obrati učitelju ukoliko naiđe na neki problem. Kad je nasilje u pitanju Rigby (2006), navodi da nastavnici često nisu ni svjesni da je neko od učenika zlostavljan, jer učenici ćute. Oni se ili izrazito bave ovom problematikom ili se odbijaju baviti njome. Često se dešava da učitelji okrive žrtvu (Rigby, 2006). Ukoliko se desi ovakva situacija žrtva će biti izložena idalje nasilju, neće imati zaštitu i često se kao posljedica odrazi na njeno mentalno zdravlje ili dovede do suicida. Takođe žrtva može biti i u stanju da nanese nekom od vršnjaka štetu jer je dugo bila u situaciji da trpi nasilje. Da bi se izbjegle ovakve situacije neophodno je reagovati na vrijeme kako bi se skrenula pažnja učiteljima na ovakav vid postupanja.

Ukoliko nastavnik ostvari dobru saradnju sa učenicima to će mu omogućiti da uspješnije rješava probleme vršnjačkog nasilja. Takođe, veoma je važno primjenjivati preventivne mjere u vaspitno-obrazovnoj ustanovi kako na nivou cijele ustanove, odjeljenja,

vršnjačke grupe tako i na individualnom nivou (Lozić, 2020). Veoma je važno nekad i individualno pristupiti učenicima kako bi transparentno govorili o svojim problemima, kako žrtve tako i nasilnici. Kroz razgovor sa učenicima učitelj će prepoznati problem ili će mu se žrtva povjeriti a on će pokušati da ga sam riješi ili će uključiti roditelje, pedagoge, psihologe i ostalo stručno osoblje ukoliko procijeni da je to neophodno. Kroz različite aktivnosti stručni saradnici će pomoći djeci kako da se izbore sa vršnjačkim nasiljem.

2.1. Oblici i vrste vršnjačkog nasilja

U odnosu na oblik, intenzitet i trajanje nasilja postoje različite podjele nasilja. Oblike nasilja je teško jasno razdvojiti, jer se često preklapaju i kombinuju (Lozić, 2019).

Cicvarić i Žunić-Cicvarić (2009) nasilje dijeli na:

- *Fizičko nasilje*: kada neko povređuje drugu osobu putem udaranja, šutiranja, guranja, davljenja, čupanja, zaključavanja, zatvaranja, otimanja i uništavanja govorimo o fizičkom nasilju.
- *Verbalno nasilje* podrazumijeva povređivanje druge osobe izgovorenim riječima. U verbalno nasilje ubrajamo uvrede kada neko nekoga naziva glupim, ružnim, kao i davanje pogrdnih imena. Ismijavanje takođe podrazumijeva oblik verbalnog nasilja. Ukoliko je osoba ponižavana, nametnute joj neke radnje koje nije izvršila a pritom joj neko prijeti ta osoba trpi verbalno nasilje.
- *Emocionalno/psihološko nasilje* izaziva posljedice koje mogu uticati na emocionalno i psihičko zdravlje djece. O emocionalnom nasilju govorimo kada je neko dijete omalovažavano, ucjenjivano, nije prihvaćeno u društvu, zastrašivano.
- *Socijalno nasilje* podrazumijeva isključivanje nekoga iz grupnih aktivnosti, ogovaranje, pričanje neistina, izbjegavanje. Ignorisanje i diskriminacija učenika koje ga dovode u poziciju neravnopravnosti i nejednakosti jeste socijalno nasilje.
- *Sajber nasilje* uključuje komunikaciju putem poruka, društvenih mreža kao i raznih drugih aplikacija koje služe za komunikaciju putem interneta a pritom dolazi do zloupotrebe slanjem neprikladnih sadržaja, prijetnje putem poruka, zloupotrebe slika, prepravljavanje sadržaja i sl. Za djecu i mlađe koji dosta vremena provode na internetu i kojima mišljenje vršnjaka mnogo znači, ovakav vid nasilja može izazvati veliki stres.
- *Seksualno nasilje i zloupotreba djece/učenika* podrazumijeva prisiljavanje djece na seksualne aktivnosti koje se mogu ostvariti kontaktno ili nekontaktno, a pritom da se izvrši zloupotreba počevši od raznih video snimaka, slika, kruženja različitih glasina i sl. (Cicvarić & Žunić-Cicvarić, 2009).

Lozić (2019), nasilje dijeli na:

- pojedinačno (osoba na osobu)
- kolektivno (organizacija u pljački, silovanju, rušenju).

Kada su u pitanju organizovane grupe, nasilje mogu ispoljavati međusobno ili može biti okrenuto ka drugim ljudima. U oblike vršnjačkih nasilnih ponašanja spada i široki dijapazon radnji, počevši od verbalnog agresivnog ponašanja preko fizičkog kontakta, kao i ismijavanja, ponižavanja, batina pa sve do oružanog ili seksualnog napada (Lozić, 2019).

Srna (2003), nasilje dijeli na:

- pasivno (zlostavljanje i zanemarivanje)
- aktivno (fizičko, psihološko, seksualno)

Ukoliko roditelji ne žele da obezbijede djetetu osnovne potrebe kao što su smještaj, hrana, odjeća koje se svrstavaju u fizičke potrebe, kao i psihološke gdje je neophodna ljubav i pažnja, dijete je zapostavljeno i zanemareno. Ako ne postoji njega i nadzor nad djetetom od strane roditelja ono je lišeno i socijalnih potreba. Fizičko zlostavljanje podrazumijeva udaranje, kao i druge oblike fizičkog nasilnog ponašanja. Psihičko zlostavljanje podrazumijeva prijetnju, ucjenu, omalovažavanje, provokaciju kao i druge vidove psihičkog maltretiranja. Psihičko zlostavljanje uključuje namjerne uvrede, prijetnje, ucjene, ponižavanje kao i druge vidove psihičke torture. Psihološko maltretiranje vodi ka fizičkom zlostavljanju ili je njegov čest pratilac (Srna, 2003).

2.2. Posljedice vršnjačkog nasilja

Postoje brojne posljedice kod žrtava vršnjačkog nasilja (Joković, 2019). Kolike će posljedice imati žrtva koja je preživjela nasilje zavisi od mnogih okolnosti kao što su: uzrast, zrelost, način reagovanja, sigurnost ili nesigurnost, vrsta nasilja i vrijeme trajanja nasilja nad žrtvom (Krkelić, 2005). Učenici koji su svakodnevno izloženi vršnjačkom nasilju u školi imaju osjećaj nesigurnosti, smatraju da su u opasnosti kada idu u školu i stvara se distanca prema školi i vršnjacima. Zbog ovakvog stava učenik gubi volju za učenjem pa opada školski uspjeh, osjeća se usamljeno, odbačeno, vremenom gubi samopouzdanje i samopoštovanje. Zbog velike izloženosti stresu javlja se anksioznost, depresija, kao i razmišljanje o samoubistvu. Takođe, mnoga djeca koja su bila žrtve vršnjačkog nasilja u djetinjstvu mogu da se izbore i razviju normalne socijalne vještine i odnose kao i odrasli (Joković, 2019). Mnoga djeca koja su doživjela vršnjačko nasilje smatraju ga kao prolazno iskustvo koje nije trajalo duže od nedjelju dana ili najduže mjesec dana. Razlog za sprečavanje nasilja među vršnjacima jeste što djeca najčešće nauče kako da se suprostave zlostavljaču, dobiju nečiju pomoć, pronađu način da se maknu od njega, zlostavljač se okrene nekom drugom ili jednostavno odustane od zlostavljanja. Veoma važna činjenica za djetetovu otpornost jeste i njegov karakter (Rigby, 2006). Djeca koja imaju osjećaj sigurnosti lakše savladavaju traumatska

iskustva nasilja za razliku od nesigurne djece sa niskim nivoom samopoštovanja (Krkeljić, 2005). Mnoga djeca u tome i ne uspiju pa vršnjačko nasilje na njih ostavi zaista ozbiljne i dugotrajne posljedice. Zatim se javljaju psihički problemi kao posljedica dugotrajne torture. Posljedice koje izaziva vršnjačko nasilje a mogu biti dugotrajne jesu: gubitak samopoštovanja, poremećena koncentracija, inat, odbacivanje od strane vršnjaka, odbojnost prema školi, loše fizičko zdravlje, delinkvencija i sl. (Joković, 2019). Djeca koja su duže vrijeme izložena nasilju imaju veoma veliku opasnost da se jave posljedice koje će uticati na njihov društveni život (Živković, 2010). Krkeljić (2005), smatra da učenici koji su na većem uzrastu lakše doživljavaju nasilje za razliku od djece na nižem uzrastu. Da bi se zaštitili, mnoga djeca traže djecu koja se suočavaju sa sličnim problemima i upadaju u još veći problem koji može dovesti do delinkvencije (Joković, 2019). Ukoliko nasilje nad djetetom traje duže, posljedice su teže i trajnije (Krkeljić, 2005). Nasilje ne ostavlja posljedice na žrtve već i na one koji se ponašaju nasilno, kao i na osobe koje to nasilje posmatraju. Posmatrajući nasilje prihvaćće ga kao da je to sasvim normalno što se dešava, smatrajući da se i oni sami mogu naći u takvoj situaciji da trpe nasilje ili da nasiljem rješavaju probleme (Cicvarić & Žunić-Cicvarić, 2009).

Srna (2003), posljedice vršnjačkog nasilja dijeli na:

- kratkoročne i dugoročne;
- primarne i sekundarne.

Kratkoročne posljedice su tragovi na tijelu ili duši koji prate akt nasilja i održavaju se još kraće vrijeme nakon samog čina dešavanja. Dugoročne posljedice su oni ožiljci na tijelu ili duši koje nasilje ostavlja za sobom na duži period, često i doživotno. Primarne posljedice mogu da dovedu do zastoja u razvoju, preko različitih oblika poremećaja pa sve do ozbiljnih bolesti, invaliditeta i smrti. Za razliku od primarnih posljedica koje su neposredno vezane za nasilje, sekundarne posljedice su posredne prirode. One proističu iz neadekvatnog rješavanja problema ili uopšte nerješavanja problema zlostavljanja. Obično se javlja u samom procesu intervenisanja kada:

- Stručnjaci pokazuju nevjericu, negiraju pa čak i okrivljuju žrtvu za nasilje
- Kada sistem zaštite pokaže svoje nedostatke (kroz dezorganizaciju, nedostatak saradnje, sukobe interesa i orijentaciju, rivalizaciju i konflikte u profesionalnim sistemima) i neefikasnost iskazanu u inerciji i odugovlačenju procesa zaštite ili pak u nedovoljno osmišljenoj i ishitrenoj akciji „spasavanja žrtve“ (Srna, 2003).

Da bi se spriječilo vršnjačko nasilje veoma je važno da djeca prijave nasilje kada se dogodi kako bi se brzo i adekvatno reagovalo i spriječilo širenje daljeg nasilnog ponašanja. Djeca se vrlo teško odlučuju da prijave nasilje a ukoliko nema nekih tragova na tijelu teško ga je uočiti. Međutim, dijete na indirektan način kroz promjene ponašanja daje signal da se nešto dešava, stoga je neophodno da roditelji i nastavnici uoče ove promjene i reaguju na vrijeme. Djeca koja su žrtve nasilja rijetko prijavljuju nasilje jer osjećaju sram a i kad se nasilje nad njima prepozna izbjegavaju da govore o njemu jer

smatraju da su možda zaslužila takvo ponašanje od strane vršnjaka. Djeca koja su žrtve nasilja trebaju podršku od roditelja, nastavnika, stručnih saradnika, direktora ili nekog drugog za koga misle da im može pomoći (Živković, 2010).

3. NASTAVNIK KAO ZAŠTITNI FAKTOR PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA

Nastavnici imaju veoma važnu ulogu u djetetovom životu. Oni su odgovorni za sigurnost djeteta u školi. Dio te odgovornosti podrazumijeva i zaštitu djece od vršnjačkog nasilja. Nastavnici su osobe koje provode svakodnevno vrijeme sa učenicima i svojim ponašanjem i radom oblikuju djetetovo okruženje i zbog toga su veoma važni u borbi protiv vršnjačkog nasilja (Lozić, 2019). Veoma je važno da nastavnik bude orijentisan na ponašanje učenika, da gradi pozitivan odnos sa djecom i izgrađuje dobre interpersonalne odnose među njima a manje da kažnjavaju i sankcioniše učenike (Vranješević i sr., 2020). Na nivou škole i razreda treba da postoji granica koju učenici ne bi smjeli da prelaze kada je u pitanju nasilje nad vršnjacima. Određivanje pravila treba donijeti u saradnji sa učenicima, kako bi ih i bili spremni slijediti. Ta pravila podrazumijevaju prevazilaženje vršnjačkog nasilja, da se ponudi vršnjačka pomoć kao i sprečavanje nasilnog ponašanja. Poštovanjem ovih pravila učenici se obavezuju u pomaganju zlostavljenim vršnjacima kao i obavezi da i oni neće biti nasilnici. Uključivanjem djece koja su izbjegavana u društvu pomoći ćemo im da se osjećaju prihvatljivim, imaju više samopouzdanja, pozitivnije mišljenje o sebi i izgrađivaće bolje socijalne vještine kako bi se žrtva ubuduće mogla odbraniti od nasilnika (Espelage, Swearer, 2003., prema Lozić, 2019).

Da bi se suzbilo nasilno ponašanje u školama jeste da su zaposleni u školi pristupačni učenicima. Pristupačnost od strane nastavnika predstavlja veoma važan korak u sprečavanju vršnjačkog nasilja (Lozić, 2019). Ukoliko nastavnici nemaju blizak odnos sa učenicima, ignorišu nasilno ponašanje i ukoliko ne postoji kontrola u školi, nasilnicima samo omogućava lakše vršenje nasilja. Stoga škola je u obavezi da spriječi nasilje i da reaguje ukoliko postoji sumnja na nasilje. Da bi se rješavali ovakvi problemi neophodno je da škola sarađuje sa centrom za socijalni rad, policijom i zdravstvenim institucijama. Ukoliko učenik prijavi učitelju nasilje on treba odmah da reaguje a nikako ne bi smio da ignoriše kako bi izgubio povjerenje učenika koji je prijavio nasilje i pritom ga izložio dodatnoj neprijatnosti (Živković, 2010).

Da bi učitelji uspješno rješavali ovakve probleme neophodna je edukacija nastavnika kao bi se lakše nosili sa izazovima prevencije i intervencije u slučajevima vršnjačkog nasilja. Prosvjetni radnici bi trebalo da budu motivatori kada su u pitanju postignuća učenika i na taj način djeca usvajaju navike koje su neophodne za razvoj individue i uopšte svih učenika (Lozić, 2019).

Uloga nastavnika u savremenoj školi je znatno drugačija kada je u pitanju problem vršnjačkog nasilja za razliku od tradicionalne škole. U tradicionalnoj školi učitelj je taj koji osuđuje, poučava, morališe, kritikuje, daje savjete, dok u savremenoj školi on usmjerava učenike da prepoznaju naslje a zatim ih usmjerava kako da na pravi način postupe u rješavanju problema. Nastavnik kroz različite školske aktivnosti prezentuje učenicima kako da izbjegnu neprijatne situacije koje dovode do nasilnog ponašanja. Suština ovih aktivnosti jeste u tome da učenici razviju empatiju, da na primjeren način rješavaju problem i ne ulaze u

konfliktne situacije koje izazivaju nasilje. Uloga nastavnika ne može se ostvariti u potpunosti kroz sprovođenje primarne prevencije u školi, već je neophodna saradnja i sa roditeljima, nastavnicima kao i kontrola u školskom okruženju. (Jerković, 2010).

3.1. Efikasne strategije u radu sa učenicima

Rukovođenje odjeljenjem predstavlja širok spektar vještina i tehnika koje nastavnici koriste kako bi kreirali podsticajno okruženje za učenike. Rukovođenje ili upravljanje odjeljenjem podrazumijeva prevenciju destruktivnog ponašanja kao i efikasno reagovanje kada se ono dogodi. Obezbjedenje sigurnosti u učionici je od suštinske važnosti jer bezbjedno mjesto na kojem se uči može pomoći učenicima u postizanju akademskog uspjeha i doprinjeti njihovoj sposobnosti da preuzmu odgovornost za svoje ponašanje. Upravljanje odjeljenjem podrazumijeva primjenu strategija i osmišljavanje pedagoških i socijalnih situacija koje će obezbijediti kontinuitet u učenju zasnovan na motivisanosti za učenjem i međusobnom poštovanju. Na nepoželjno ponašanje reaguje se nenasilnim strategijama koje djeci omogućavaju da razumiju i uoče greške (Vranješević i sr., 2020).

Nastavnik treba da nauči učenike da jedni druge doživljavaju kao podršku i saradnike u rješavanju problema. Za nastavnike je važno da razumiju uzroke neadekvatnog ponašanja učenika i da razvijaju strategije i vještine kako da ga najbolje podrže u nastojanju da promijeni neprihvatljivo ponašanje u poželjno. Neke djelotvorne strategije jesu:

- pomoći učenicima da identifikuju svoje probleme i da kao cilj postave promjene u ponašanju
- podsticati učenike da izraze svoja osjećanja
- izgraditi odnos povjerenja sa učenicom
- pokazati im opredjeljenje za pomoć i biti im podrška u promjeni ponašanja
- pokazati im zainteresovanost, samo tako će dobiti uvjerenje da mu nastavnik može pomoći da se izbori sa frustracijama
- stvarati prilike da djeca uče i praktikuju poželjno ponašanje u svakodnevnim aktivnostima
- obezbijediti podršku odraslih i vršnjaka (Vranješević i sr., 2020).

Vannastavne aktivnosti mogu da budu od velikog značaja za sprečavanje međuvršnjačkog nasilja. Učenici kroz vannastavne aktivnosti pokazuju zainteresovanost za određene sadržaje i načine njihove realizacije (radionice, organizovanje tribina, sportskih aktivnosti i dr). Kroz vannastavne aktivnosti učenicima je data mogućnost izbora teme o kojoj će govoriti a na taj način omogućiti učenicima da rješavaju probleme vršnjačkog nasilja kroz različite sadržaje. Kroz raznovrsne aktivnosti učenici prepoznaju probleme i na taj način dolaze do rješenja koja su efikasna za sprečavanje vršnjačkog nasilja. Prednost vannastavnih aktivnosti jeste što učenici imaju slobodu izražavanja jer ih učitelji ne ocjenjuju. Rezultati koje učenici postižu u okviru ovih aktivnosti mogu se pokazati kroz učeničku

zainteresovanost i na taj način učenici razvijaju svijest o problemima koje donosi vršnjačko nasilje. (Popović, 2014).

3.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Istraživanje o nasilju sprovedli su Popadić i Plut (2007) na uzorku od 26,628 učenika, uključujući učenike od trećeg do osmog razreda. Istraživanje je sprovedeno u osnovnim školama u Srbiji, gdje su rezultati pokazali da u kratkom periodu (3 mjeseca) 65,3% učenika je doživjelo nasilje. Da odrasli vrše nasilje nad učenicima potvrdilo je 35,7% učenika, dok su 42% učenika potvrdili da su svjedočili da učenici verbalno vrše nasilje nad nastavnicima. Kada je u pitanju odnos između učenika, najviše je bilo izraženo vrijeđanje kao i spletkarenje. Rezultati su pokazali da su dječaci više izloženi nasilju za razliku od djevojčica (Popadić & Plut, 2007).

Autori Polovina i Đerić (2009), gdje su sprovedli istraživanje tako što su ispitivali koliko su učenici izloženi nekom obliku vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. Podatke su prikupljali na osnovu upitnika, gdje su došli do rezultata da je prisutno zadirkivanje, zanemarivanje, kao i verbalno, fizičko i psihološko nasilje. Razlozi zbog kojih se dešavaju ovakve vrste nasilja između učenika, Polovina i Đerić smatraju da su odraz obrazovanja njihovih roditelja (Polovina & Đerić, 2009).

Koliko su učnici izloženi nasilju u osnovnoj školi istraživali su Mikanović i Popović (2013). Došli su do rezultata da su učenici koji su završna godina osnovne škole podložni različitim oblicima nasilja kao što su glasine, provokacije od strane vršnjaka, izdvajanje učenika, zatim medijsko vrijeđanje, kome su djeca manje podložna za razliku od provokacija koje su veoma izražene kod učenika (Mikanović & Popović, 2013).

Da je najčešći oblik vršnjačkog nasilja u osnovnim školama verbalno nasilje potvrđuju i Kodžopeljić, Smederevac i Čolović (2010). Oni su sprovedli istraživanje u osnovnim i srednjim školama širom Srbije. Dobijeni rezultati su pokazali da je vršnjačkom nasilju bio izložen veliki broj djece a takođe neki učenici su stalno bili izloženi nasilju. Takođe oni navode da je znatno veći procenat i onih učenika koji nikad nisu doživjeli nasilje. Veoma je bitno da učenici umiju da prepoznaju nasilje i da prepoznaju koji je oblik nasilja u pitanju (Kodžopeljić, Smederevac & Čolović, 2010).

Za cilj istraživanja Nedimović (2013) je željela da ispita da li učenici prepoznaju neke oblike nasilja među vršnjacima, kao i postojanost veze u prepoznavanju nasilja između suprotnih polova, uspjeha koji učenici postižu kao i okolnosti u kojima djeca borave. Ona je na osnovu rezultata došla do saznanja da učenici prepoznaju oblike vršnjačkog nasilja među kojima je na prvom mjestu seksualno i fizičko nasilje. Spletkarenje i vrijeđanje takođe učenici prepoznaju ali u manjoj mjeri za razliku od fizičkog i seksualnog vršnjačkog nasilja. Za razliku od dječaka, djevojčice bolje prepoznaju seksualno nasilje, dok u nižim razredima djeca najuspješnije prepoznaju spletkarenje (Nedimović, 2013).

Djeca su često sklona da izazivaju i podstiču nasilje u školi. Često se dešava da reaguju agresivno i na taj način može da dođe do fizičkog nasilja. Imaju cilj da uplaše, ismijavaju, ponižavaju žrtve, kao i da zastrašuju, što ih dovodi u situaciju da vrše psihološko ili emocionalno nasilje nad učenicima. Dijete koje je žrtva vršnjačkog nasilja u većini situacija trpi nasilje. Ova djeca nisu u mogućnosti da se zaštite od nasilja a većina njih i ne pokušava jer smatra da se ne može zaštititi (Čolović, Kodžopeljić & Nikolašević, 2014).

Kada je u pitanju ponašanje učenika u školama rezultati pokazuju da nastavnici uočavaju promjene koje se dešavaju u ponašanju kod učenika. Dobijeni podaci govore da postoji veliki broj djece koja se nasilno ponašaju. Takođe je uočen i porast agresivnog ponašanja kod učenika. Kako bi se preventivno djelovalo autorka smatra da je u školi potrebno obavezno uvesti programe vezane za prevenciju vršnjačkog nasilja, kako bi se postigla kvalitetna saradnja djece sa nastavnicima (Stanković Đorđević, 2007).

O neophodnosti primjene programa su pisali Tomonjić i saradnici (2007). Oni smatraju da bi Program za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja kvalitetno funkcionisao potrebno je da se snima situacija u školama kako bi se u skladu sa dobijenim informacijama sproveo plan preventivnog programa, kao i da se prati njihova efikasnost. Došli su do rezultata gdje 32% učenika tvrdi da trpi nasilje, dok 15% učenika potvrđuje da sami vrše nasilje. Veliki broj učenika je navikao da se nasilno ponaša, većinom to bude iz neznanja da će nekome nanijeti štetu, a većina njih ne želi da odgovore na postavljeno pitanje iz straha da će se desiti posljedice. Djeca u školi smatraju da je za pojavu nasilja važno školsko okruženje koje može uticati kako na pojavu nasilja, tako i na sprečavanje nasilja među vršnjacima (Tomonjić i sr., 2007).

Jedan od faktora zbog kojih se dešava nasilje u školama jeste slaba zainteresovanost za školu od strane učenika. Učenici koji ne pokazuju dovoljnu zainteresovanost za školu, nastavnike, za postizanje nivoa znanja pokazuju delikventno ponašanje, često su u društvu koje se nasilno ponaša, konzumiraju neke od psihoaktivnih supstanci, nema ih neko vrijeme u školi ili napuštaju školovanje (Popović Ćitić, 2012).

Popadić, Pavlović i Plut (2013), ispitivali su da li nastavnici pokazuju osjetljivost ukoliko postoje problem kod učenika. Rezultati do kojih su došli su pokazali da učitelji ne pokazuju osjetljivost u dovoljnoj mjeri prema učenicima kada je u pitanju vršnjačko nasilje. Takođe rezultati su pokazali da su nastavnici osjetljivi kada su u pitanju verbalni i fizički oblik nasilja. Međutim dosta nastavnika ne želi da potvrdi da u školi u kojoj rade postoje problemi vezani za vršnjačko nasilje. Dio nastavnika koji su zainteresovani za posao koji obavljaju potvrdili su zainteresovanost za učenike (Popadić, Pavlović & Plut, 2013).

III. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem i predmet istraživanja

Učitelji su veoma važne ličnosti u vaspitanju i obrazovanju djece. Oni kroz različite načine utiče na ponašanje učenika.

Kada se govori o učenicima prvog, drugog i trećeg razreda mnogi učitelji smatraju da vršnjačko nasilje nije previše izraženo u ovom uzrastu ili ga uopšte nema što je pogrešno tumačenje. Vršnjačko nasilje može da predstavlja veliki problem za učenike. Zato je neophodno još u ranom periodu pratiti ponašanje učenika i preventivno djelovati na bilo koji vid neprimjerenog ponašanja, kako bi učenici stekli osjećaj empatije, poštovanja i tolerancije prema drugima.

Da bi se na efikasan način spriječila pojava vršnjačkog nasilja neophodna je dobra saradnja između učenika i učitelja. Da bi se postigla dobra saradnja između učitelja i učenika, učitelj bi trebalo da bude dostupan učenicima u svakom trenutku kako bi učenici stekli povjerenje u njega i mogli da mu se obrate za pomoć.

Vršnjačko nasilje je složen i dugoročan problem. To je često dugoročno ugrožavanje sigurnosti i integriteta drugih, ispoljeno na različite načine. Na uzrastu od prvog do trećeg razreda se prepoznaju ovi problemi koji nemaju nivo složenosti kao na starijem uzrastu ali ukoliko se ne reaguje moguće je očekivati ozbiljne poteškoće u ponašanju učenika. Zato je neophodno da nastavnici posjeduju specifična znanja, vještine i stavove koji su opisani kroz četiri oblasti nastavničkih kompetencija (za nastavnu oblast, predmet i metodiku nastave, poučavanje i učenje, podršku razvoja ličnosti i učenika, komunikaciju i saradnju). Uloga učitelja u stvaranju podsticajnog i sigurnog okruženja za djecu u školi ključna je i nezamjenjiva. Da bi u tome uspjeli neophodno je da stalno preispituju i unapređuju svoje kompetencije u najrazličitijim oblastima između kojih je veoma važna oblast zaštita od nasilja (Vranješević i sr., 2020). Od sposobnosti učitelja zavisi i uspjeh učenika i zato je potrebno ispitati šta je karakteristično za pojavu vršnjačkog nasilja kod djece na ovom uzrastu. Nasilje može predstavljati ogroman problem kako za učenike, tako i za učitelja. Zato je potrebno ispitati kako se na najefikasniji način može reagovati na pojavu vršnjačkog nasilja u školama i koje metode i postupci mogu pomoći u sprečavanju ovog problema.

Sprovedeno istraživanje ima svoj pedagoški kao i naučni značaj koji se bazira s ciljem da kroz povezanost dosadašnjih teorijskih iskustava i empirijskih podataka podignemo svijest o sagledavanju fenomena vršnjačkog nasilja koje je specifično kod djece na ovom uzrastu a nije tako vidljivo kao kod djece u starijem uzrasnom dobu.

Problem istraživanja predstavlja učitelj kao značajan faktor u funkciji prevazilaženja vršnjačkog nasilja.

Predmet istraživanja je sagledavanje aktuelne obrazovne prakse i uloge učitelja u prevenciji vršnjačkog nasilja u prvom ciklusu osnovne škole.

1.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj našeg istraživanja jeste: ispitati, analizirati, utvrditi, objasniti uzroke, posljedice, pojave vršnjačkog nasilja u prvom ciklusu osnovne škole u školskoj praksi.

Da bi ostvarili prethodno postavljeni cilj neophodno je konkretizovati zadatke istraživanja:

- Utvrditi da li je fizičko nasilje češće izraženo kod dječaka nego kod djevojčica
- Utvrditi da li verbalno nasilje češće primjenjuju djevojčice nego dječaci
- Utvrditi da li učitelji planiraju načine preventivnog djelovanja kako bi se prevazišao problem vršnjačkog nasilja

1.3. Istraživačke hipoteze

Glavnu hipotezu možemo definisati na sljedeći način: Pretpostavlja se da je nasilje u osnovnim školama (prvi ciklus) u stalnom porastu, te da je češće zastupljeno fizičko nasilje među dječacima a verbalno među djevojčicama, dok učitelji ne prepoznaju blagovremeno pomenute probleme i nemaju razvijene strategije podrške djece u ovoj sferi.

Sporedne hipoteze:

- Pretpostavlja se da je fizičko nasilje češće izraženo među dječacima nego među djevojčicama.
- Pretpostavlja se da verbalno nasilje (vrijeđanje) češće primjenjuju djevojčice nego dječaci po procjeni naših ispitanika.
- Pretpostavlja se da učitelji ne planiraju načine preventivnog djelovanja u pravcu prevazilaženja problema vršnjačkog nasilja.

1.4. Metode, tehnike i instrumenti israživanja

Metoda teorijske analize je primijenjena u postavljanju teorijskog okvira istraživanja. Pomoću nje smo razriješili problem i predmet istraživanja, cilj, istraživačke zadatke i istraživačke hipoteze. Pošto metoda teorijske analize proučava fundamentalna pedagoška pitanja i probleme u ovom istraživanju smo se bavili ulogom učitelja u

vršnjačkom nasilju, kao i na koji način preventivno djeluje na sprečavanje nasilja među vršnjacima.

Deskriptivna metoda se odnosi na opis pedagoških pojava kako bi upoznali njihove karakteristike i povezanost među njima i zbog toga je važna u ovom istraživanju. Deskriptivnom metodom proučavaćemo kakav je odnos učitelja i učenika, kvalitet saradnje između učenika i učitelja i kako ta saradnja utiče na vršnjačko nasilje.

U istraživanju je upotrijebljen anketni upitnik za učitelje koji će nam poslužiti kao indikator mišljenja i stavova nastavnika o vršnjačkom nasilju. Instrument sadrži pitanja otvorenog i zatvorenog tipa.

1.5. Uzorak ispitanika

Istraživanje je sprovedeno u devet osnovnih škola u Crnoj Gori: „Marko Miljanov“, „21. Maj“, „Pavle Rovinski“, „Milorad Musa Burzan“, „Luka Simonović“, „Ratko Žarić“, „Braća Labudović“, „Salko Aljković“ i „Boško Buha“. Istraživanjem je obuhvaćeno 90 učitelja od prvog do četvrtog razreda. Struktura uzorka je prikazana u tabeli 1.

Opština	Naziv školske ustanove	Broj učitelja
Bijelo Polje	OŠ „Marko Miljanov“	10
Podgorica	OŠ „Milorad Musa Burzan“	10
	OŠ „Pavle Rovinski“	13
	OŠ „21. Maj“	9
Nikšić	OŠ „Luka Simonović“	9
	OŠ „Ratko Žarić“	12
	OŠ „Braća Labudović“	11
Pljevlja	OŠ „Salko Aljković“	9
	OŠ „Boško Buha“	7
Ukupno	9	90

IV. PRIKAZ I INTERPRETACIJA DOBIJENIH REZULTATA

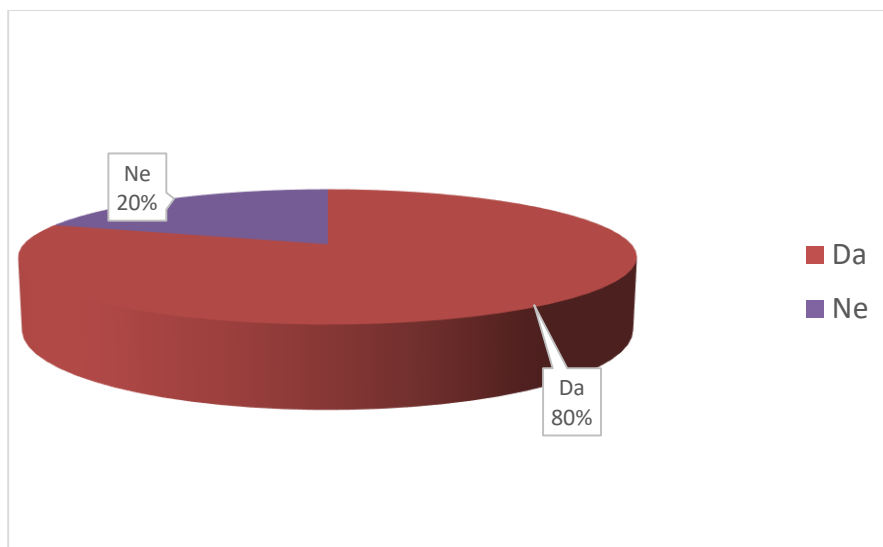
2.1. Rezultati dobijeni anketiranjem učitelja

U istraživanju koje smo obavili na temu: „Uloga učitelja u prevenciji vršnjačkog nasilja u prvom ciklusu osnovne škole”, došli smo do rezultata koji su prikazani u tabelama i grafikonima. U istraživanju je učestvovalo 76 osoba ženskog pola i 14 osoba muškog pola. Rezultati su prikazani u tabeli 1.

Tabela 1. Pol ispitanika

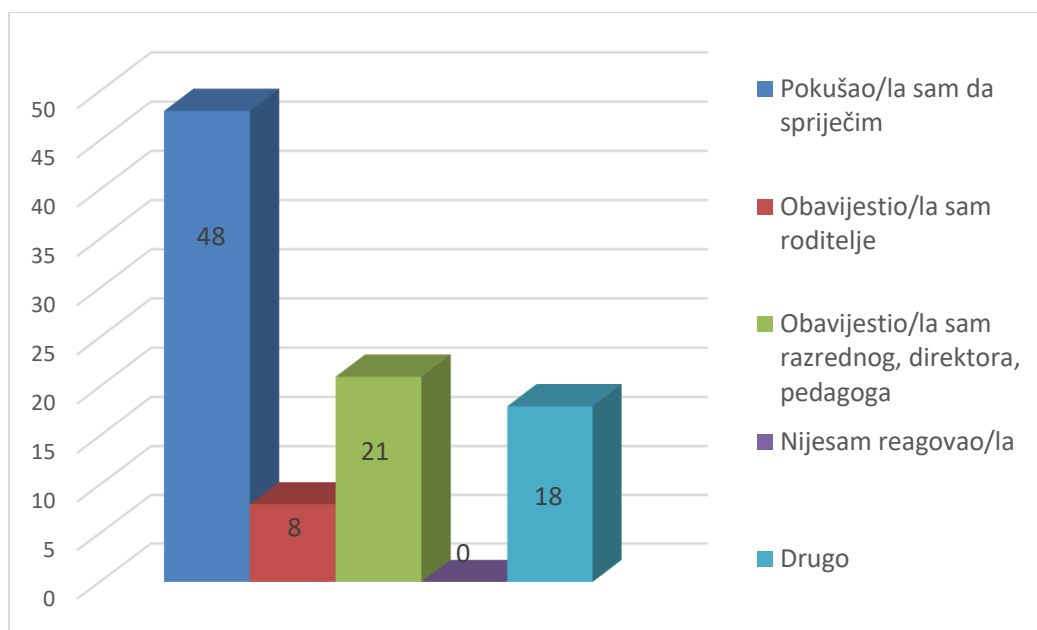
<i>Muškarci</i>	<i>14</i>
<i>Žene</i>	<i>76</i>
<i>Ukupno</i>	<i>90</i>

Grafikon 1. *Da li ste bili svjedoci vršnjačkog nasilja?*

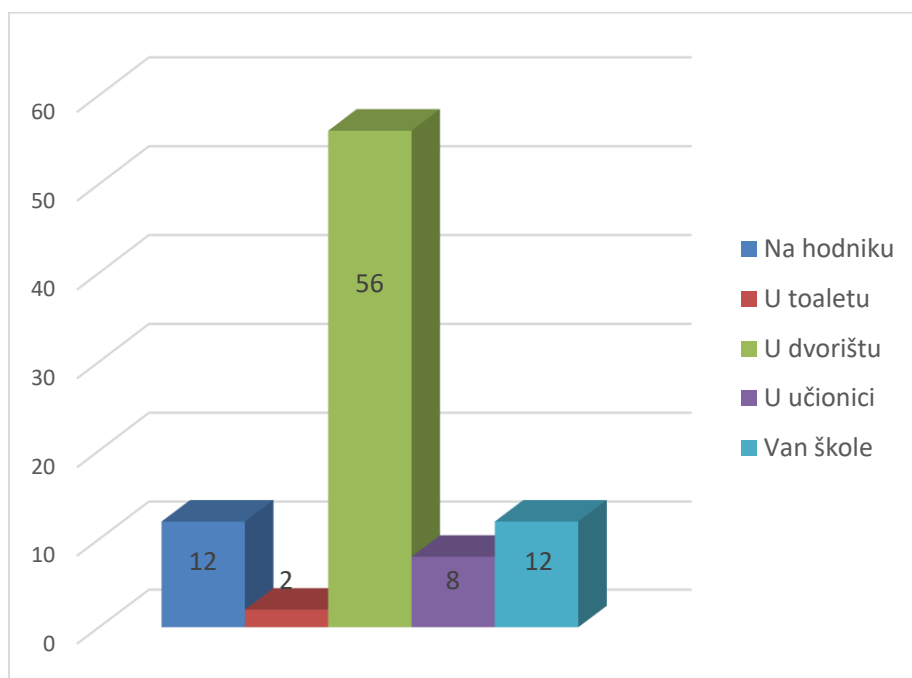
Po rezultatima prikazanim na grafikonu broj jedan, vidimo da je rezultat ispitivanja uzorka od 90 nastavnika pokazao prisustvo visokog stepena vršnjačkog nasilja, kojem je svjedočilo čak 80% ispitanika. Ovako visok stepen zapažanja vršnjačkog nasilja govori nam da su naša djeca u školama i van nje u visokom riziku od vršnjačkog nasilja. Vršnjačko nasilje je slaba tačka svakog društva, stoga je veoma važno da učitelji pristupe ovom problemu ozbiljno, jer nije dovoljno samo u trenutku da se spriječi nasilje već je potrebno pronaći uzrok zašto je neko bio nasilan i na adekvatan način reagovati.

Grafikon br. 2. *Kako ste reagovali kada ste uočili nasilje među učenicima?*

Na grafikonu broj dva vidimo visok rezultat odgovora na pitanje nastavnika kako su reagovali kada su uočili nasilje među vršnjacima, gdje je 48 ispitanika odgovorilo da su pokušali da spriječe nasilje, dok je 21 ispitanik je odgovorio da su u sprečavanju nasilja među vršnjacima reagovali na način tako što su obavijestili razrednog, pedagoga, direktora, svega 8 osoba je odgovorilo da su obavijestili roditelje o počinioćima vršnjačkog nasilja, dok je 18 učitelja odgovorilo da imaju neki drugi vid djelovanja. Kao neki drugi vid djelovanja na vršnjačko nasilje oni su naveli da su upotrijebili kaznene mjere poput udaljavanja učenika sa časa, smanjili ocjenu iz vladanja, dali predloge da se učenik prebaci u drugo odjeljenje ili u drugu školu, zatim organizovali časove odjeljenskog starješine gdje razgovaraju o pravilima ponašanja, planirali radionice za prevenciju nasilja i uključili učenike u aktivnosti. Nemamo nijedan potvrđan odgovor da učitelji nisu reagovali na nasilje, što daje ohrabrujuće rezultate koji potvrđuju da učitelji ne „zatvaraju oči” pred nasiljem, već reaguju na način koji smatraju da je dobar kako bi spriječili ovu pojavu među vršnjacima.

Grafikon br. 3. Na kojim mjestima ste u školskom ambijentu primijetili da se dešava nasilje?

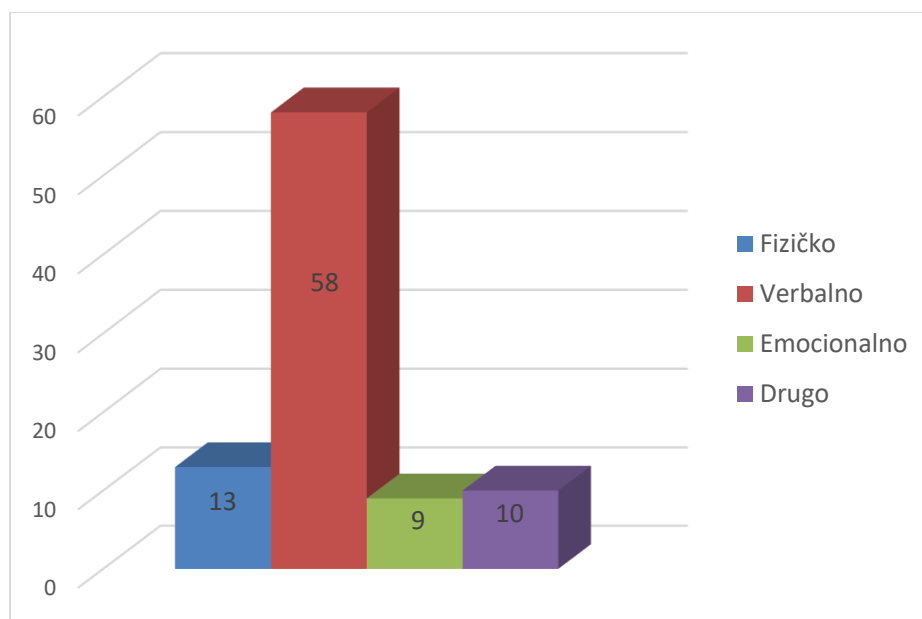
Rezultati na grafikonu broj tri pokazuju da 56 ispitanika smatra da se nasilje među vršnjacima dešava u dvorištu, što je ubjedljivo najveći broj odgovora. Takođe 12 ispitanika je odgovorilo da se vršnjačko nasilje najčešće dešava na hodniku, dok takođe 12 ispitanika tvrdi da se nasilje među vršnjacima dešava van škole, dok 8 ispitanih nastavnika smatra da se vršnjačko nasilje dešava u učionici. Svega 2 ispitanika su potvrdila da su nasilje primjetili u toaletu. Ovi rezultati nam pokazuju da se nasilje među vršnjacima događa na raznim mjestima, kako u školi tako i van nje. U zavisnosti od mjesta vršnjačko nasilje je na nekim mjestima više izraženo dok je negdje manje zastupljeno. Ovi rezultati nam pokazuju da učitelji treba da budu osviješćeni kad je u pitanju ova problematika, da postoji veća kontrola u školi i oko nje kako bi se pratilo ponašanje učenika i na taj način spriječilo vršenje nasilja među vršnjacima u školi i izvan nje.

Tabela 1. Zbog čega se najčešće dešava sukob među učenicima?

<i>Ljubomora među učenicima</i>	15
<i>Nedostatak tolerancije i nepoštovanje različitosti</i>	7
<i>Nedostatak roditeljskog nadzora</i>	36
<i>Nedovoljno razvijena svijest o ovom problemu i nedostatak empatije</i>	13
<i>Socijalno-ekonomska situacija</i>	24
<i>Nedostatak samopouzdanja</i>	2
<i>Želja za dokazivanjem</i>	1
<i>Ukupno</i>	90

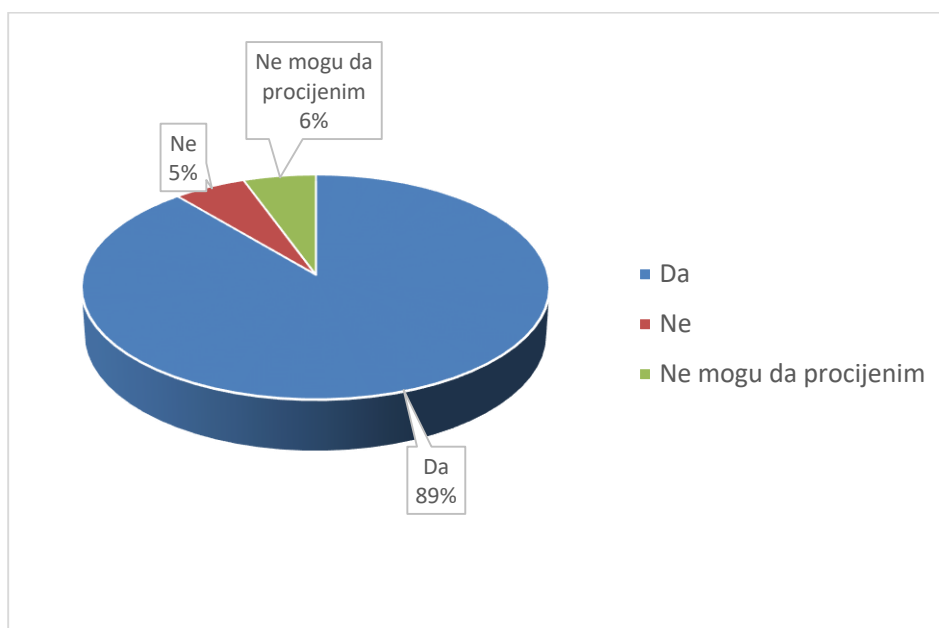
Rezultati odgovora koje su dali ispitanici prikazani su u tabeli 1. Ispitanici su imali mogućnost da sami iznesu svoje mišljenje o razlozima dešavanja vršnjačkog nasilja među vršnjacima gdje prednjači odgovor da razlog zbog kojeg se dešava sukob među učenicima jeste nedostatak roditeljskog nadzora, gdje je saglasno 36 ispitanika. Manji broj ispitanika (24) navodi da razlog zbog kojeg se dešava sukob među učenicima jeste socijalno-ekonomska situacija (materijalni uslovi u kojima dijete odrasta, odbačenost od strane vršnjaka). Ostali razlozi dešavanja nasilja među učenicima jesu: nedovoljno razvijena svijest o ovom problemu, nedostatak tolerancije i nepoštovanje različitosti, kao i ljubomora među učenicima. Nedostatak samopouzdanja i želja za dokazivanjem su takođe razlozi izazivanja sukoba među učenicima.

Grafikon br. 5. *Koja vrsta nasilja je u vašoj školi najviše izražena među vršnjacima?*

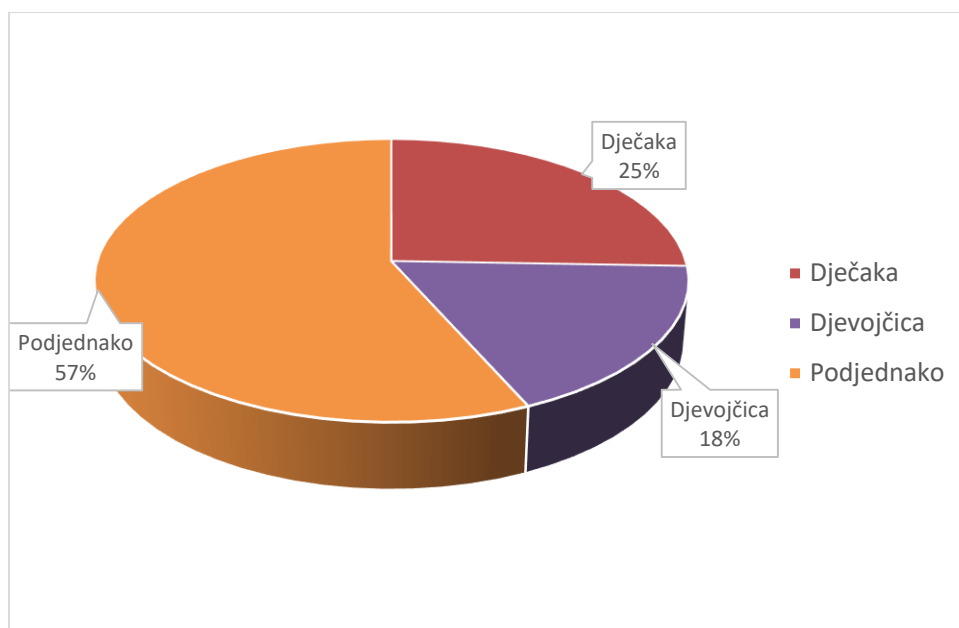
Na grafikonu četiri su prikazani rezultati odgovora učitelja koje vrste nasilja su najviše izražene među vršnjacima. Rezultati pokazuju da među vršnjacima ubjedljivo prednjači verbalno nasilje, gdje je to potvrdilo 58 ispitanika. Svega 9 ispitanika je izjavilo da je emocionalno nasilje prisutno među vršnjacima kao što je vrijeđanje, ignorisanje, omalovažavanje, dok 13 ispitanika smatra da je među vršnjacima zastupljeno fizičko nasilje. Da postoje neki drugi oblici vršnjačkog nasilja odgovore je dalo 10 ispitanika. Oni su naveli da je sajber nasilje često prisutno u školi, dok 1 ispitanik navodi da vršnjačko nasilje nije uočeno u školi.

Grafikon br. 5. *Smatrate li da je spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje oblik vršnjačkog nasilja?*

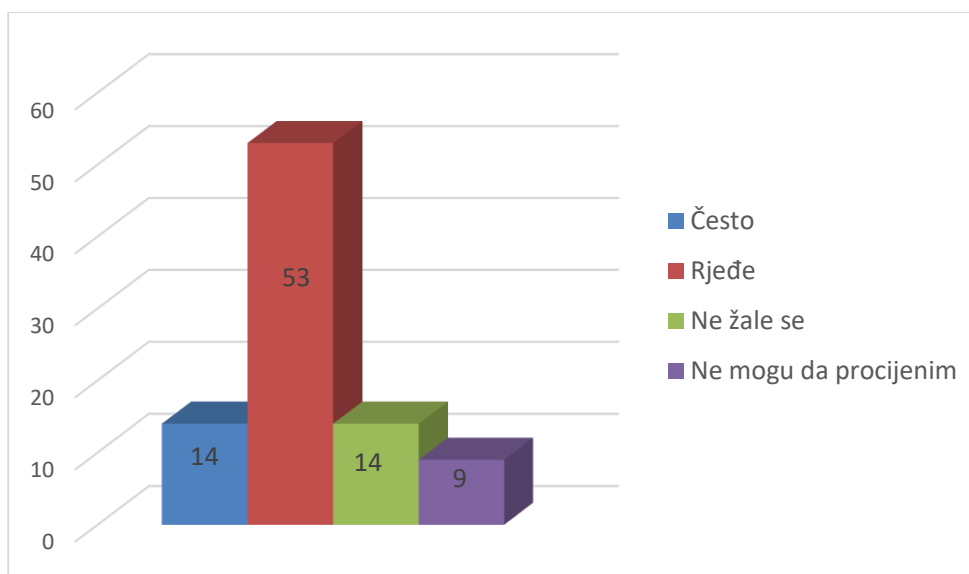
Na grafikonu broj pet vidimo rezultate odgovora na pitanje da li je spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje oblik vršnjačkog nasilja, gdje je 89% ispitanika dalo potvrđan odgovor. Svega 6% ispitanika ne može da procijeni da navedeno čini oblik vršnjačkog nasilja. Rezultati nam govore da 5% ispitanika smatra da spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje ne spada u vršnjačko nasilje. Ovaj oblik vršnjačkog nasilja je veoma važno ozbiljno shvatiti jer ga mnogi učitelji zanemaruju. Zanemarivanjem ovog oblika vršnjačkog nasilja učenici se previše upuštaju u proces maltretiranja vršnjaka i vremenom dolazi do težih oblika vršnjačkog nasilja koji mogu da izazovu ogromne posljedice. Stoga, neophodno je ovaj oblik nasilja shvatiti kao ozbiljan i na vrijeme reagovati kako ne bi preraslo u teže oblike vršnjačkog nasilja.

Grafikon br. 6. *Kod koga je spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje najviše izraženo?*

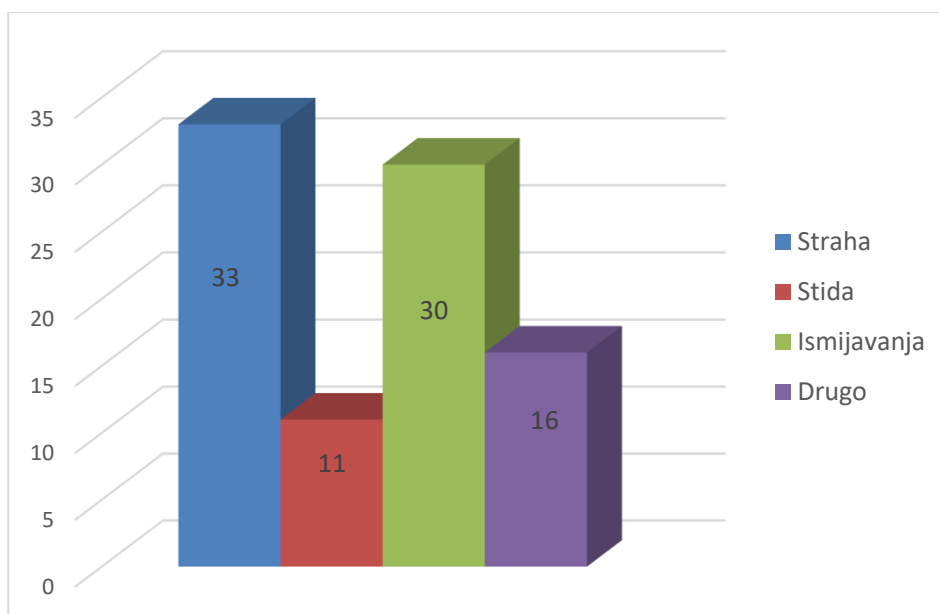
Na grafikonu broj šest vidimo da 57% ispitanika smatra da je spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje podjednako izraženo i kod dječaka i kod djevojčica, dok je 25% ispitanika odgovorilo da je ovaj vid vršnjačkog nasilja najviše izražen kod dječaka a njih 18% smatra da je ovaj oblik nasilja najviše izražen kod djevojčica. Više od pola ispitanika smatra da ne postoji razlika u polu kad je u pitanju vršnjačko nasilje, dok su ostali ispitanici različitog mišljenja.

Grafikon br. 7. *Koliko Vam se često učenici žale na nasilje?*

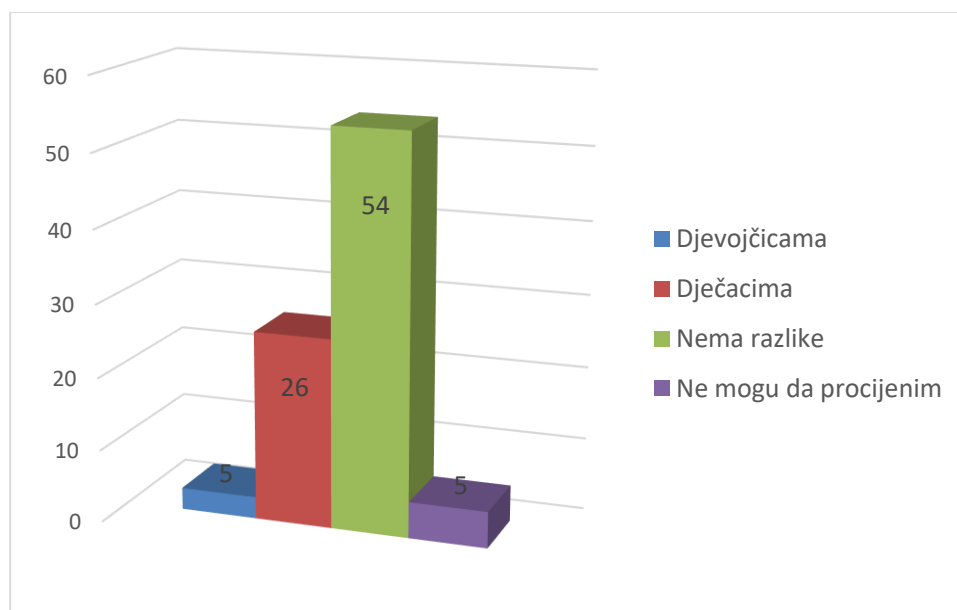
Na grafikonu broj sedam vidimo da su 53 ispitanika odgovorili da se učenici rjeđe žale na nasilje. Često učenici i ne prijavljuju nasilje kada dožive ili vide da je neko doživio neki vid nasilja. Razlozi zbog kojih učenici ne prijavljuju nasilje mogu biti brojni, najčešće je jedan od razloga strah, takođe stid i sram. Učenik koji prijavi nasilje smatraju ga „tužibabom”, te često ova djeca budu na meti nasilja od strane vršnjaka. Takođe 14 ispitanika smatra da se učenici često žale na vršnjačko nasilje. Jednak broj ispitanika tvrdi da se učenici uopšte ne žale na nasilje. Svega 9 ispitanika je odgovorilo da ne mogu da procijene koliko se često učenici žale da su doživjeli neki vid nasilja.

Grafikon br. 8. Zbog čega učenici ne smiju da prijave nasilje?

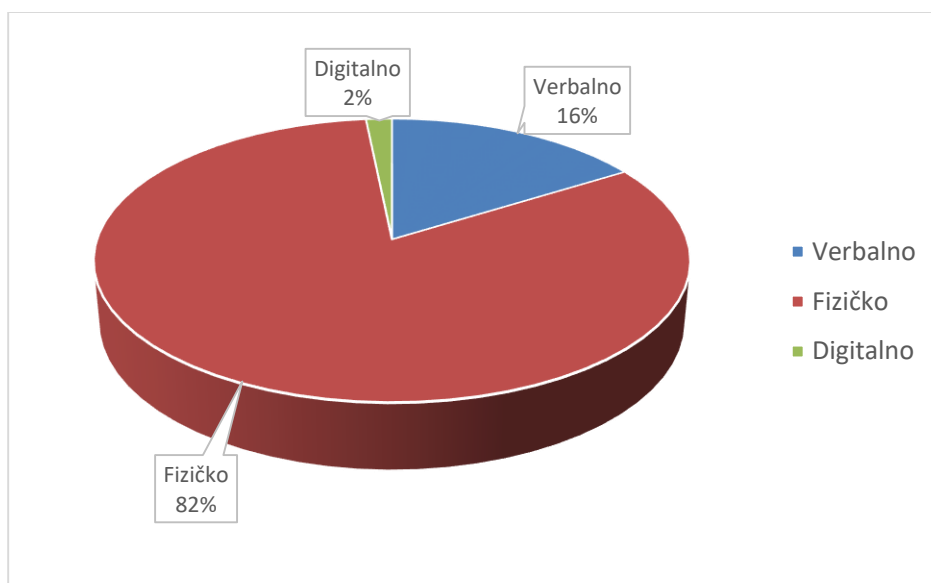
Na grafikonu broj osam vidimo da su 33 ispitanika odgovorila da učenici ne smiju da prijave nasilje zbog straha. Straj je jedan od najvećih razloga zbog kojeg djeca ne smiju da prijave nasilje jer se boje da će ih nasilnik još više maltretirati, dok je 30 osoba odgovorilo da učenici ne prijavljuju nasilje zbog ismijavanja. Znatno manji broj ispitanika je odgovorilo da učenici ne prijavljuju nasilje zbog stida a dapostoje neki drugi razlozi zbog kojih učenici ne prijavljuju nasilje dalo je odgovor 16 ispitanika. Najčešći odgovori koji su bili zbog koji učenici ne smiju da prijave nasilje jesu: nisko samopouzdanje, samopoštovanje i nedovoljno razvijena ličnost.

Grafikon br. 9. *Kod koga se nasilje najčešće ispoljava?*

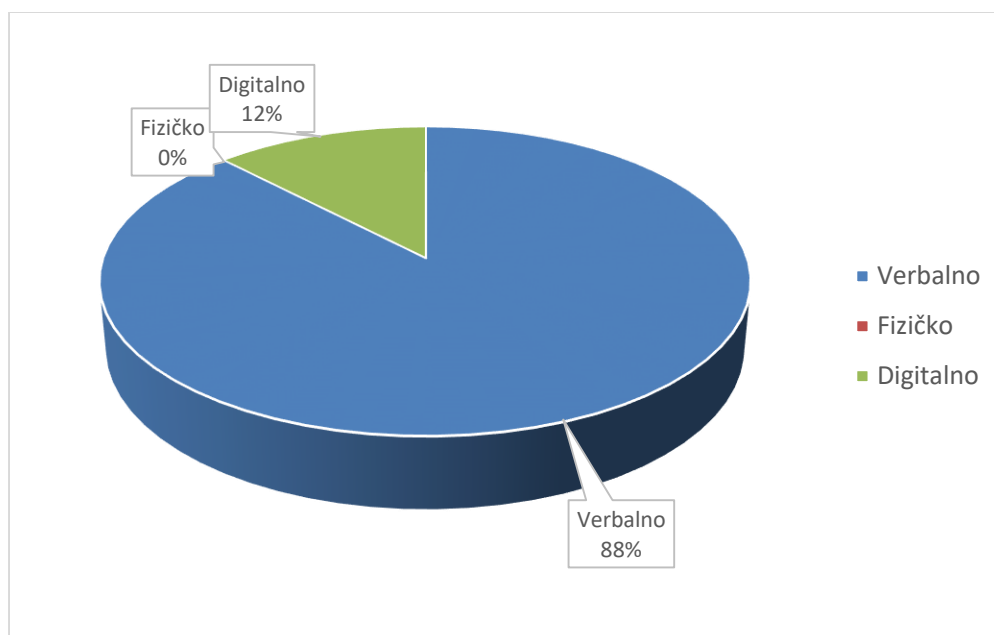
Na grafikonu broj devet imamo rezultate koji pokazuju da 54 ispitanika smatra da je nasilje podjednako izraženo među vršnjacima oba pola, dok je 26 ispitanika potvrdilo da su dječaci najviše skloni vršnjačkom nasilju. Svega 5 ispitanika tvrdi da je nasilje najviše izraženo među djevojčicama. Nemogućnost procjene izraženosti vršnjačkog nasilja među osobama različitih polova takođe je dalo 5 ispitanika. Rezultati nam pokazuju da je više od pola ispitanika potvrdilo da nema razlike u ispoljavanju vršnjačkog nasilja kada su u pitanju učenici različitog pola, tj. i djevojčice i dječaci su uključeni u process vršnjačkog nasilja.

Grafikon br. 10. *Koji oblik vršnjačkog nasilja je najviše izražen kod dječaka?*

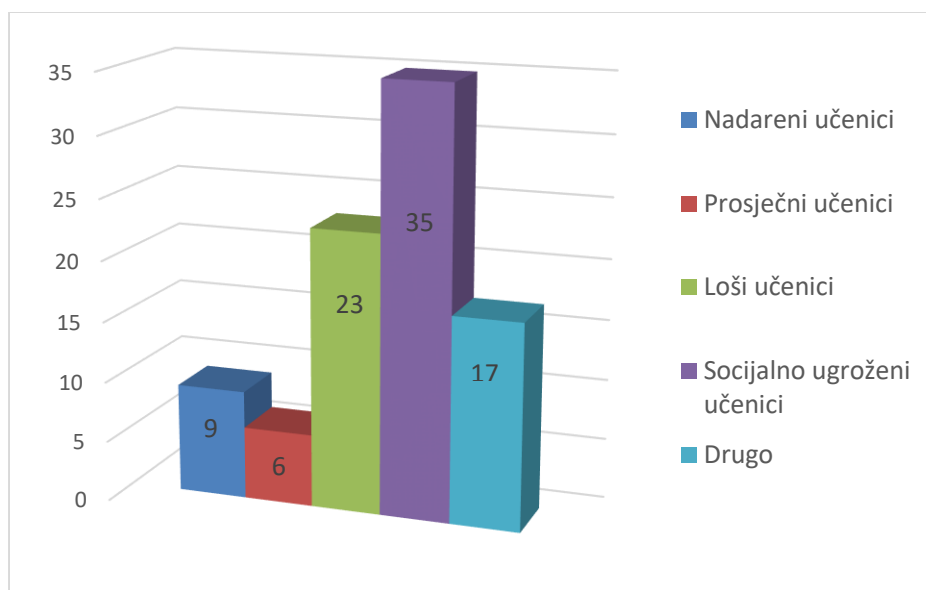
Na grafikonu broj deset koji se odnosi na pitanje koji oblik vršnjačkog nasilja je zastupljen među dječacima, imamo ubjedljive rezultate da je u pitanju fizičko nasilje, što je potvrdilo 82% ispitanika. Takođe, 16% ispitanika tvrdi da je verbalno nasilje izraženo najviše među dječacima a svega 2% ispitanika smatra da digitalno nasilje prednjači kod dječaka.

Grafikon br. 11. *Koji oblik vršnjačkog nasilja je najviše izražen kod djevojčica?*

Na grafikonu broj jedanaest prikazani su rezultati koji pokazuju koji oblik nasilja je najviše izražen kod djevojčica. Rezultati govore da ubjedljivo prednjači verbalno nasilje gdje je 88% ispitanika to potvrdilo, dok je 12% ispitanika potvrdilo da je najviše izraženo digitalno vršnjačko nasilje. Po mišljenju ispitanika fizičko nasilje nije izraženo kod djevojčica. Neizostavni oblik je kako vidimo verbalno nasilje u dominantnom obliku koje predstavlja nasilje riječima. Djevojčice su najčešće sklone vrijeđanju, ruganju, ismijavanju. Učitelji treba malo više pažnje da posvete ovakvom načinu ponašanja jer se često zanemaruje smatrajući da ne izaziva negativne ishode.

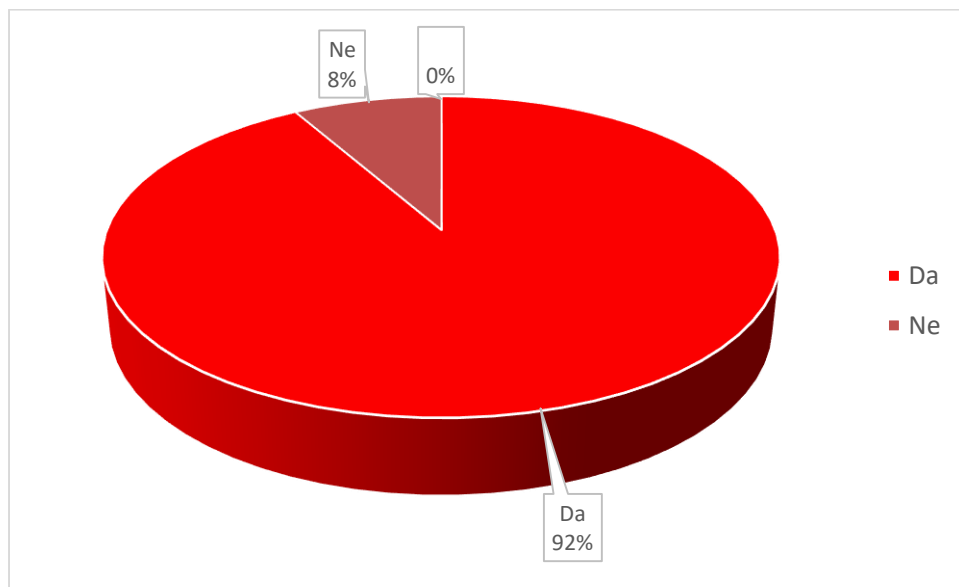
Grafikon br. 12. *Ko su najčešće žrtve nasilja među vršnjacima?*

Na grafikonu broj dvanaest su prikazani rezultati za pitanje „ko su najčešće žrtve nasilja među vršnjacima”. Ispitanici su imali mogućnost zaokruživanja većeg broja odgovora. Predstavljeni grafikon nam prikazuje da su najčešće žrtve vršnjačkog nasilja socijalno ugroženi učenici, što je to potvrdilo 35 učitelja. Takođe, visok broj učitelja (23), smatra da su najčešće žrtve vršnjačkog nasilja učenici sa lošim prosjekom, dok njih 9 smatra da su na meti vršnjačkog nasilja nadareni učenici. Znatno mali broj učitelja (6), je potvrdio da su najviše vršnjačkom nasilju izloženi prosječni učenici. Čak 17 odgovora je zabilježeno pod kategorijom „drugo”. Ispitanici su imali mogućnost da napišu ko su žrtve vršnjačkog nasilja pa su dali sljedeće odgovore:

- da su to djeca koje uglavnom dolaze iz različitih sredina jer je njihov način govora ponašanje i odjevanje drugačije od većine
- djeca sa smetnjama u razvoju
- djeca lošeg socio-ekonomskog statusa
- djeca koja pripadaju drugoj etničkoj skupini
- djeca rastavljenih roditelja

Grafikon br. 13. *Da li ste pohađali odgovarajuće obuke o metodama rješavanja problema vršnjačkog nasilja?*

Na grafikonu broj trinaest rezultati pokazuju da je 92% osoba pohađalo obuku o metodama rješavanja problema vršnjačkog nasilja, dok samo 8% učitelja nije prošlo kroz neku obuku o sprečavanju vršnjačkog nasilja. Rezultati pokazuju da veliki broj učitelja pohađa obuku o metodama sprečavanja vršnjačkog nasilja što pokazuje da se pridaje značaj ovom problemu. Adekvatan rad sa djecom na ovoj problematici će omogućiti da se nasilje spriječi i umanji što je više moguće. Mali broj učitelja ne prolazi nikakvu obuku po pitanju sprečavanja vršnjačkog nasilja. Dobro bi bilo da svi učitelji prođu kroz neki vid obuke kroz seminare, kako bi bili kompetentniji u rješavanju ovog problema.

Tabela 2. *Kako se ponaša dijete koje je žrtva vršnjačkog nasilja?*

<i>Dijete je introvertno</i>	<i>23</i>
<i>Izbjegava druženje sa vršnjacima</i>	<i>15</i>
<i>Iznenada počinje da dobija loše ocjene</i>	<i>22</i>
<i>Gubi zainteresovanost za školu</i>	<i>13</i>
<i>Ima česte glavobolje i stomačne probleme</i>	<i>2</i>
<i>Uplašeno je, zamišljeno i tužno</i>	<i>15</i>
<i>Ukupno</i>	<i>90</i>

U tabeli su prikazani rezultati kako se ponaša djeteta koje je žrtva vršnjačkog nasilja. Najveći broj učitelja smatra da dijete koje je žrtva vršnjačkog nasilja jeste introvertno, nešto manji broj učitelja smatra da jedan od načina prepoznavanja žrtve vršnjačkog nasilja jeste dobijanje loših ocjena. Žrtva koja je tužna, zamišljena i uplašena i izbjegava druženja sa vršnjacima jeste znak prepoznavanja vršnjačkog nasilja. Ispitanici navod da gubitak zainteresovanosti za školu kao i česte glavobolje i stomačni problemi pokazuju da je dijete žrtva vršnjačkog nasilja.

Tabela br. 3. Kako prepoznajete nasilnika?

<i>Zadirkuje učenike na neugodan način, podruguje se, zastrašuje, prijeti</i>	23
<i>Impulsivan, razdražljiv, neustrašiv</i>	21
<i>Želi da bude u centru pažnje i egoista je</i>	29
<i>Ne poštuje pravila</i>	7
<i>Opravdava sebe zašto se nasilno ponaša kad se neko žali na njega</i>	9
<i>Nisam prepoznala nasilnika</i>	1
<i>Ukupno</i>	90

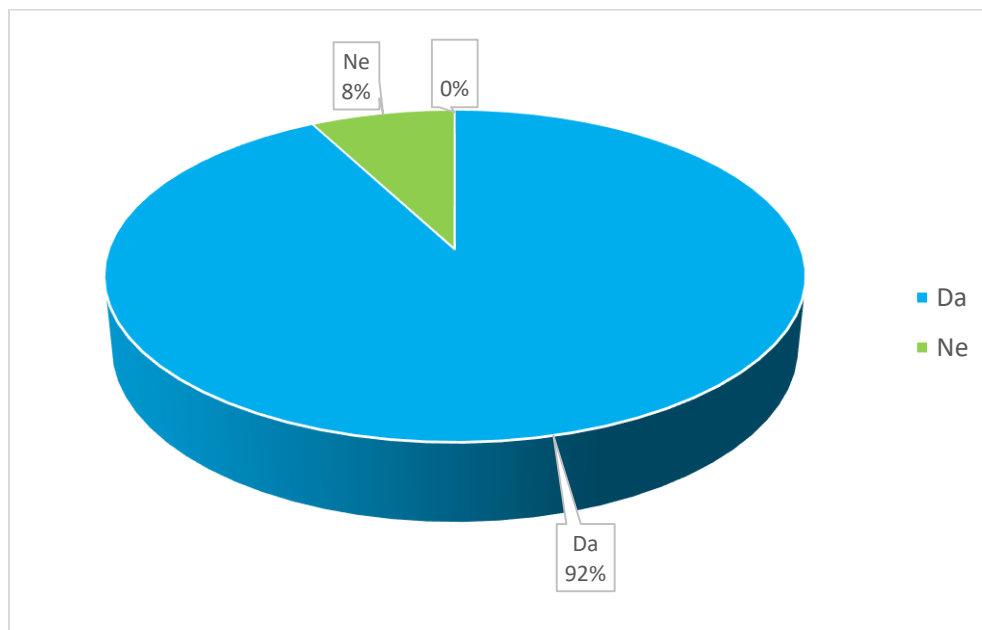
Rezultati pokazuju da 23 ispitanika prepoznaje nasilnika tako što zadirkuje učenike na neugodan način, podruguje se, zastrašuje i prijeti. Zatim, nešto manji broj ispitanika (21) prepoznaje dijete koje se nasilno ponaša tako što je impulsivno, razdražljivo i neustrašivo. Najveći broj ispitanika (29) smatra da nasilnika prepoznaju po tome što je egoista i želi da bude u centru pažnje. Ostali ispitanici (7) prepoznaju nasilnika po tome što ne poštuje pravila i da opravdava svoje nasilno ponašanje kad se učenici žale na njega tvrdi 9 ispitanika. Jedan učitelj je izjavio da ne prepoznaje nasilnika.

Tabela br. 4. Šta predlažete po pitanju prevazilaženja vršnjačkog nasilja među učenicima?

<i>U školi treba da postoje timovi koji rade na suzbijanju i prevenciji vršnjačkog nasilja</i>	5
<i>Izmjena cjelokupnog vaspitno-obrazovnog sistema</i>	7
<i>Komunikacija sa djecom o vršnjačkom nasilju i razvijanju empatije</i>	12
<i>Ostvarivanje bolje saradnje sa stručnim saradnicima škole</i>	10
<i>Preventivne aktivnosti, radionice</i>	18
<i>U svaki vid nasilja od strane nasilnika treba da budu uključeni pedagozi, psiholozi, roditelji, kao i stručna služba</i>	21
<i>Kazne za djecu koja se nasilnički ponašaju</i>	10
<i>U školi je neophodan dežurni policajac</i>	7
<i>Ukupno</i>	90

Na pitanje „Šta predlažete po pitanju prevazilaženja vršnjačkog nasilja među učenicima”, ispitanici su dali različite odgovore. Najveći broj ispitanika smatra da ukoliko se dogodi vršnjačko nasilje treba uključiti pedagoge, psihologe, roditelje kao i stručnu službu. Preventivne aktivnosti i radionice na suzbijanju vršnjačkog nasilja dalo je 18 ispitanika. Ostali ispitanici smatraju da u školi treba da postoje timovi koji rade na suzbijanju i prevenciji vršnjačkog nasilja, zatim izmjena cjelokupnog vaspitno-obrazovnog sistema, komunikacija sa djecom o vršnjačkom nasilju i razvijanje empatije, ostvarivanje bolje saradnje sa stručnim saradnicima škole, kazne za djecu koja se nasilnički ponašaju i da je u školi neophodno angažovati dežurnog policajca kako bi se nasilje smanjilo.

Grafikon br. 14. Planirate li načine preventivnog djelovanja kako bi se prevazišao problem vršnjačkog nasilja? Ako planirate, koji su to načini?

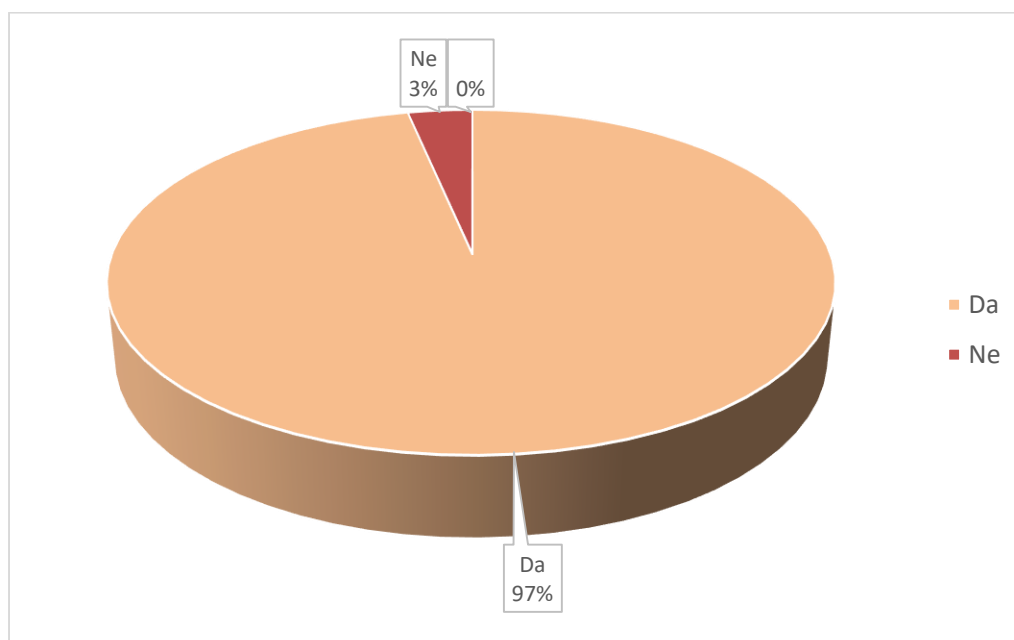

Grafikon broj četrnaest pokazuje da učitelji planiraju načine preventivnog djelovanja vršnjačkog nasilja gdje je 92% ispitanika to potvrdilo, što nam daje ohrabrujuće rezultate. Aktivnosti koje nastavnici sprovode su sljedeće:

- Prezentovanje sadržaja o nasilju
- Organizovanje radionica, debata, prezentacija na temu vršnjačkog nasilja
- Kontrolisanje učenika, razgovor sa njima, uključivanje roditelja u aktivnosti

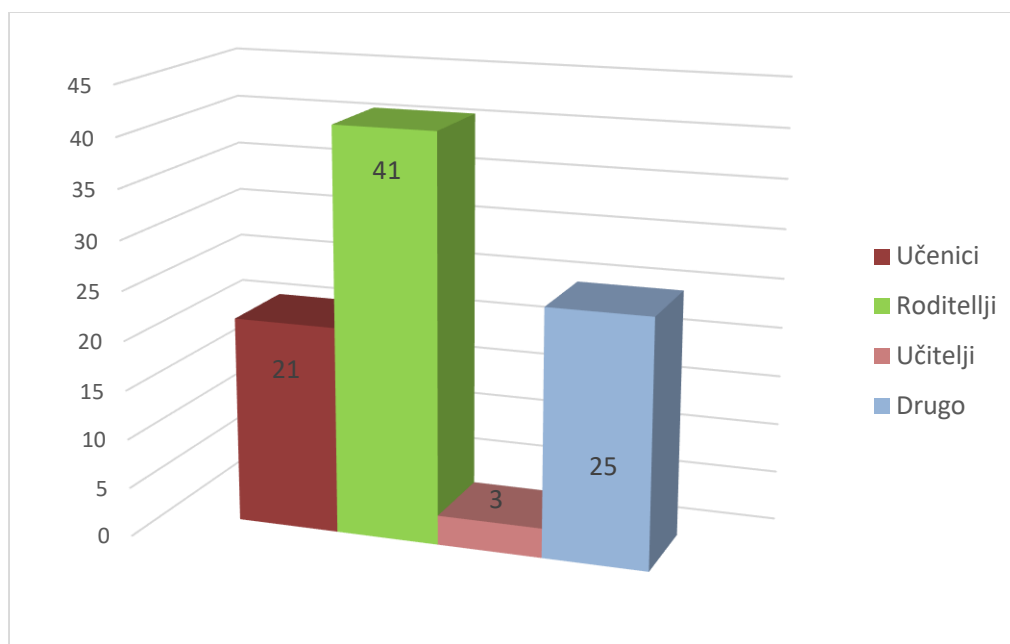
Svega 8 % učitelja ne planira nikakav vid rada na sprečavanju vršnjačkog nasilja. Razlozi zašto učitelji ne planiraju načine preventivnog djelovanja mogu biti: nezainteresovanost predavača da pomogne učenicima, mišljenja su da nasilje ne postoji među vršnjacima kao i da nisu dovoljno osposobljeni da reaguju kako bi spriječili ovaj problem.

Grafikon br. 15. *Da li uključujete roditelje u proces rješavanja problema vršnjačkog nasilja?*

Grafikon broj petnaest pokazuje da 97% ispitanika uključuje roditelje u proces rješavanja vršnjačkog nasilja. Roditelji mogu veoma mnogo da pomognu u sprečavanju vršnjačkog nasilja i veoma su važan faktor u zaštiti djece. Svega 3 % ispitanika ne uključuje roditelje u proces sprečavanja vršnjačkog nasilja. Često učitelji ne uključuju roditelje u ovaj process jer ne mogu da ostvare dobru saradnje sa roditeljima i mišljenja su da roditelji ne igraju važnu ulogu u sprječavanju vršnjačkog nasilja.

Grafikon br. 16. *Ko je najviše odgovoran za pojavu nasilja u školi?*

Na grafikonu šesnaest je prikazano da 41 ispitanik smatra da roditelji imaju važnu ulogu za pojavu vršnjačkog nasilja. Od ukupnog broja naših ispitanika njih 21 smatra da je odgovornost na djeci, a svega 3 ispitanika smatraju da su učitelji odgovorni za pojavu nasilja među vršnjacima. Učitelji imaju veliku ulogu u sprečavanju nasilja, tako da je veoma važno da i oni sami snose dio odgovornosti za ovu pojavu. Imamo 25 ispitanika koji odgovornost za pojavu vršnjačkog nasilja nalazi u društvenoj sredini i navode da je ona veoma važna za formiranje djetetove ličnosti. Dalje navode da su mediji i internet jedan od glavnih pokretača vršnjačkog nasilja, jer nude dosta sadržaja koji nisu prilagođeni dječijem uzrastu.

ZAKLJUČAK

Predmet našeg istraživanja je sagledavanje aktuelne obrazovne prakse i uloge učitelja u prevenciji vršnjačkog nasilja u prvom, drugom i trećem razredu osnovne škole.

Za prevenciju vršnjačkog nasilja veoma je važno angažovanje učitelja u ovom procesu. Oni imaju veoma veliki uticaj u sprečavanju vršnjačkog nasilja, kao i sprovođenju raznih aktivnosti sa učenicima u poboljšanju prevazilaženja nasilja.

Rezultati istraživanja sprovedeni u crnogorskim osnovnim školama pokazali su da učitelji reaguju na pojavu vršnjačkog nasilja među učenicima, kao i da planiraju različite preventivne aktivnosti u cilju suzbijanja ovog problema.

Rezultati našeg istraživanja su pokazali sljedeće:

- Fizičko nasilje je više izraženo kod dječaka nego kod djevojčica
- Djevojčice češće primjenjuju verbalno nasilje u odnosu na fizičko i digitalno nasilje
- Učitelji planiraju načine preventivnog djelovanja (radionice, debate, prezentovanje sadržaja, uključivanje roditelja u preventivne aktivnosti) kako bi se prevazišao problem vršnjačkog nasilja

Na osnovu navedenog potvrđuju se sporedne hipoteze.

Pretpostavlja se da je nasilje u osnovnim školama (prvi ciklus) u stalnom porastu, te da je češće zastupljeno fizičko nasilje među dječacima a verbalno među djevojčicama, dok učitelji ne prepoznaju blagovremeno pomenute probleme i nemaju razvijene strategije podrške djece u ovoj sferi – prihvata se.

Rezultati istraživanja pokazuju da je vršnjačko nasilje zastupljeno među učenicima u crnogorskim školama. Najzastupljeniji oblik vršnjačkog nasilja je verbalno nasilje kojem su najviše sklone djevojčice, dok dominirajući oblik vršnjačkog nasilja među dječacima jeste fizičko nasilje.

Preporuka je da se istraživanje sprovede na većem istraživačkom uzorku. Smatramo da bi bilo značajno jer na taj način bi se došlo do većih podataka o vršnjačkom nasilju i učitelji bi imali uvid koliko je zastupljeno vršnjačko nasilje i na taj način bi mogli da adekvatno postupaju u rješavanju ovog problema.

Kako bi se ostvario uspjeh u cilju prevencije vršnjačkog nasilja neophodna je saradnja kako sa roditeljima, tako i sa stručnim organima škole. Zato je neophodno da se roditelji informišu o svojoj djeci kako se ponašaju u školi, da prate njihovo ponašanje kod kuće a pored roditelja i učitelji treba da rade na ovome zadatku. Na taj način bi se doprinjelo efikasnom rješavanju ove problematike.

Da bi se ostvario navedeni uspjeh neophodno je da učitelji budu motivisani u rješavanju problema kako po pitanju sprečavanja vršnjačkog nasilja, tako i za druge probleme koji se događaju među učenicima i da ostvaruju dobru saradnju sa roditeljima.

LITERATURA

- Batić, D. (2013), Psihosocijalni faktori rizika u etiologiji vršnjačkog nasilja. U Šikman M. (ur.), *Zbornik radova Međunarodna naučnostručna konferencija Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)* (str. 81-86). Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova
- Bilić, V. (1999), Agresivnost u savremenoj školskoj svakidašnjici. U Vrgoč, H, (ur.) *Agresivnost (nasilje) u školi*. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 43-53.
- Bilić, V. & Zlogović, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb.
- Buljan Flander, G. (2007). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Grad Zagreb.
- Cicvarić, R., Žunić-Cicvarić, J. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: Užički centar za prava deteta.
- Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i posmatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Tiskara Millennium.
- Čolović, P., Kodžopeljić, J. & Nikolašević, Ž. (2014). Upitnik Prona: *Procena vršnjačkog nasilja kod učenika osnovnih i srednjih škola*. Novi Sad: *Primenjena psihologija*, 7 (dodatak) 277–296.
- Jul, J. (2018). *Agresivnost! Nov i opasan tabu?* Split: Harfa d.o.o.
- Jerković, Lj. (2010). *Pedagoška prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnoj i srednjoj školi*. Novi Sad: Pedagoška stvarnost. Časopis za školska i kulturno-prosvetna pitanja, str. 154.
- Joković, J. (2019). *Determinisanje nasilja u vaspitnoobrazovnim institucijama*. Vaspitanje i obrazovanje. Časopis za pedagošku teoriju i praksu.
- Kodžopeljić, J., Smederevac, S. & Čolović, P. (2010). *Razlike u učestalosti i oblicima nasilnog ponašanja između učenika osnovnih i srednjih škola*. Novi Sad: *Primenjena psihologija*, 3 (4), 289–305.
- Krkeljić, Lj. (2005). *Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu*. Cetinje: Ministarstvo prosvjete Crne Gore i UNICEF.
- Lozić, S. (2019). *Škola kao faktor rizika i zaštitni faktor pojave nasilja*. Vaspitanje i obrazovanje. Časopis za pedagošku teoriju i praksu.
- Lozić, S. (2020). *Sigurna škola iz perspektive nastavnika*. Savremena škola: Travnik.
- Mikanović, B. & Popović, K. (2013). *Neformalno nasilje u osnovnoj školi*. Banjaluka: *Pedagogija*, 68 (1), 79–89.
- Milošević, M. & Karapandžić, M. (2013). Vršnjačko nasilje u školama – antropološki pristup. U: Šikman, M. (ur.), *Zbornik radova Međunarodna naučnostručna konferencija Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini*

- prevazilaženja i komparativna iskustva*) (str. 29-38). Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
- Nedimović, T. (2013). *Dečje prepoznavanje pojedinih oblika vršnjačkog nasilja kao nasilnih interakcija*. Vršac: Pedagoška stvarnost, 59 (1), 151–163.
 - Nedimović, T. & Biro, M. (2011). *Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama*. Primenjena psihologija. Novi Sad.
 - Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi. Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
 - Popadić, D., Pavlović, Z. & Plut, D. (2013). *Specifičnosti nastavničkih procena izraženosti učeničkog nasilja*. Beograd: Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, 45 (1), 131–149.
 - Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju, UNICEF.
 - Popadić, D. & Plut, D. (2007). *Nasilje u osnovnim školama Srbije – oblici i učestalost*. Beograd: Institut za psihologiju u Beogradu.
 - Polovina, N. & Đerić, I. (2009). *Povezanost obrazovanja roditelja i izloženosti učenika vršnjačkom nasilju u školskoj sredini*. Beograd: Temida 12 (4), 59–76.
 - Popović Čitić, B. (2012). *Vezanost za školu kod učenika koji imaju različite uloge u vršnjačkom nasilju*. Beograd: Specijalna edukacija i rehabilitacija, 11 (4), 547-564.
 - Popović, D. (2014). *Prevenција vršnjačkog nasilja u školskom sistemu*. Inovacije u nastavi, 2014/1, 74-83.
 - Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?* Zagreb: Mosta.
 - Salamadija, M. & Mirnić, R. (2013). Specifičnosti vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. U: Šikman, M. (ur.), *Zbornik radova Međunarodna naučnostručna konferencija Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)* (str. 281-283). Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
 - Sesar, K. (2011): *Obilježja vršnjačkog nasilja*, Ljetopis socijalnog rada 2011.
 - Shariff, S. (2009). *Confronting cyber-bullying: What schools need to know to control misconduct and avoid legal consequences*. New York: Cambridge University Press.
 - Smit, P. (2019). *Psihologija vršnjačkog nasilja. Kako sa nasilništvom u školi*. Novi Sad: Psihopolis institut.
 - Srna, J. (2003). *Nasilje*. Beograd: I.P. Žarko Albulj.
 - Stanković Đorđević, M. (2007). *Intrageneracijsko nasilje u školi*. Beograd: Pedagoška stvarnost, 53 (9-10), 798–811.
 - Sumonja, S. & Skakavac S. (2013). *Nasilje putem interneta kao oblik maloljetničkog vršnjačkog nasilja*. U Šikman M. (ured.) (2013.) *Zbornik radova Međunarodna naučnostručna konferencija Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)* (str. 236). Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
 - Šaljić, Z. & Hebib, E. (2021). *Prevenција antisocijalnog ponašanja iz perspektive nastavnika*. Beograd:

- Tomonjić, G., Blagojević Radovanović, R. & Pavlović, J. (2010). *Koliko je nasilje prisutno u školi*. Beograd: Pedagoška stvarnost, 56 (1-2), 46–58.
- Vranješević, J., Maksimović, B., Lajović B., Nikolić, J., Bunčić M., Čukurović G., ... Jović, Z. (2020). *Ka sigurnom i podsticajnom školskom okruženju*. Vodič za škole. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, 41-43.
- Zečević, I. (2010). *Program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, UNICEF.

Prilog 1

Anketni upitnik za učitelje

Poštovani učitelji,

Sprovodim istraživanje na temu: „Uloga učitelja u prevenciji vršnjačkog nasilja u prvom ciklusu osnovne škole“. Molila bih Vas da prilikom popunjavanja ankete pažljivo pročitate pitanja i svojim iskrenim odgovorima pomognete u adekvatnom sagledavanju ove problematike. Anketa je anonimna. Dobijene rezultate korist ćemo za izradu master rada.

OPŠTI PODACI

Pol: M Ž

Stručna sprema: _____

Naziv škole u kojoj radite: _____

Vaš datum rođenja: _____

Godine radnog staža u nastavi: _____

1. Da li ste bili svjedoci vršnjačkog nasilja?

- a) Da
- b) Ne

2. Kako ste reagovali kada ste uočili nasilje među učenicima?

- a) Pokušao/la sam da spriječim
- b) Obavijestio/la sam roditelje
- c) Obavijestio/la sam razrednog, direktora, pedagoga
- d) Nisam reagovao/la
- e) Drugo

_____.

3. Na kojim mjestima ste u školskom ambijentu primijetili da se najčešće dešava nasilje?

- a) Na hodniku
- b) U toaletu
- c) U dvorištu
- d) U učionici
- e) Van škole

4. Zbog čega se najčešće dešava sukob među učenicima?

5. Koja vrsta nasilja je u vašoj školi najviše izražena među vršnjacima?

- a) Fizičko
- b) Verbalno
- c) Emocionalno
- d) Drugo

6. Smatrate li da je spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje oblik vršnjačkog nasilja?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne mogu da procijenim

7. Spletkarenje, zadirkivanje i vrijeđanje je najviše izraženo kod:

- a) Djevojčica
- b) Dječaka
- c) Podjednako

8. Koliko Vam se često učenici žale na nasilje?

- a) Često
- b) Rjeđe
- c) Ne žale se
- d) Ne mogu da procijenim

9. Učenici ne smiju da prijave nasilje zbog:

- a) Straha
- b) Stida
- c) Ismijavanja
- d) Drugo

10. Nasilje se češće ispoljava među:

- a) Djevojčicama
- b) Dječacima
- c) Nema razlike
- d) Ne mogu da procijenim

11. Koji oblik vršnjačkog nasilja je najviše izražen kod dječaka?

- a) Verbalno
- b) Fizičko
- c) Digitalno

12. Koji oblik vršnjačkog nasilja je najviše izražen kod djevojčica?

- a) Verbalno
- b) Fizičko
- c) Digitalno

13. Žrtve nasilja među vršnjacima su:

- a) Nadareni učenici
- b) Prosječni učenici
- c) Loši učenici
- d) Socijalno ugroženi učenici
- e) Drugo

14. Pohađate li odgovarajuće obuke o metodama rješavanja problema vršnjačkog nasilja?

- a) Da
- b) Ne

15. Kako se ponaša dijete koje je žrtva nasilja?

16. Kako prepoznajete nasilnika?

17. Planirate li načine preventivnog djelovanja kako bi se prevazišli problemi vršnjačkog nasilja?

- a) Da
- b) Ne

Ako planirate navedite koji su to načini?

18. Da li uključujete roditelje u proces rješavanja vršnjačkog nasilja?

- a) Da
- b) Ne

19. Ko je najviše odgovoran za pojavu nasilja u školama?

- a) Učenici
- b) Roditelji
- c) Učitelji
- d) Drugo

20. Šta predlažete po pitanju prevazilaženja vršnjačkog nasilja među učenicima?

Hvala na saradnji!